

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเยาวชนไทยด้าน
ความรับผิดชอบ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

- 1.1 ความหมายของความเป็นพลเมือง
- 1.2 ความแตกต่างระหว่างความเป็นพลเมืองกับความเป็นพลเมืองดี
- 1.3 คุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ
- 1.4 ความสำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง
- 1.5 รูปแบบของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง
- 1.6 องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง
- 1.7 แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง
- 1.8 การวัดความเป็นพลเมือง

2. แนวคิดการจัดการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม

- 2.1 ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม
- 2.2 แนวคิดทฤษฎีพื้นฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม
- 2.3 ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม
- 2.4 ประโยชน์การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม
- 2.5 มาตรฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมสำหรับการปฏิบัติที่มีคุณภาพ
- 2.6 วงจรการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม
- 2.7 กระบวนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร

- 3.1 ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตร
- 3.2 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร
- 3.3 การประเมินหลักสูตร

4. แนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- 4.1 ความสำคัญ
- 4.2 หลักการ
- 4.3 เป้าหมาย
- 4.4 แนวการจัดกิจกรรม
- 4.5 ขอบข่ายการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
- 4.6 โครงสร้างการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
- 4.7 การประเมินกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน
- 5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศ
  - 5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Education for Citizenship)

ความหมายของความเป็นพลเมือง

Citizenship Foundation (2006, p.2) ให้นิยามความหมายของความเป็นพลเมืองไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ความเป็นพลเมืองในเชิงสถานะทางกฎหมายและการปกครอง (A legal and political status) หมายถึง การเป็นสมาชิกของชุมชน หรือของรัฐ ความเป็นพลเมืองในความหมายนี้ เน้นไปที่สิทธิและความรับผิดชอบ
2. ความเป็นพลเมืองในเชิงความสัมพันธ์ในชีวิตสาธารณะและการเป็นสมาชิก (Involvement in public life and affairs) หมายถึง พฤติกรรมและการกระทำของพลเมือง เป็นการประยุกต์ไปที่ขอบเขตด้านกิจกรรม
3. ความเป็นพลเมืองในเชิงกิจกรรมทางการศึกษา (An educational activity) หมายถึง กระบวนการเพื่อช่วยให้ประชาชนเรียนรู้และกลายเป็นบุคคลที่มีความกระตือรือร้น รอบรู้ และเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ

คณะอนุกรรมการ กนป. ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (2553, หน้า 4) ให้ความหมายของพลเมือง หมายถึง สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ใช้สิทธิเสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบต่อ เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะ

รับผิดชอบหรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียน และระดับประชาคมโลก

ปริญญา เทวานฤมิตร (2555, หน้า 30) ให้ความหมายของความเป็นพลเมือง (citizenship) หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบต่อ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเอง

จารุวรรณ แก้วมะโน (2555, หน้า 10) ให้ความหมายของความเป็นพลเมืองว่า หมายถึง ประชาชนที่ต้องรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนเองและเคารพสิทธิของผู้อื่นนับเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองในระบบประชาธิปไตย ดังนั้นสิ่งสำคัญคือต้องส่งเสริมให้ประชาชนมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมือง คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมและไม่ทิ้งดูดายต่อความเป็นไปของบ้านเมือง โดยการให้การศึกษาแก่ประชาชนให้เป็นผู้มีความรู้ (knowledge) มีทักษะ (skill) และเจตคติ (disposition) ที่เหมาะสมในการเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการต่าง ๆ ของรัฐและสังคมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ถวิลวดี บุรีกุล (2555, หน้า 4) ให้ความหมายไว้ว่า ความเป็นพลเมืองเป็นสถานะของการเป็นพลเมืองของสังคมของประชาชน ของชาติที่มีทฤษฎีเรื่องของสัญญาของสังคมที่ให้สิทธิและความรับผิดชอบต่อประชาชน ความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในชีวิตของชุมชน ในทางกฎหมายยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องระหว่างปัจเจกชนกับรัฐอีกด้วย

ความแตกต่างระหว่างความเป็นพลเมืองและความเป็นพลเมืองดี

Department for Constitutional Affairs (DCA) (2007, pp.27-28) สรุปความคิดเห็นในการให้คำนิยามความหมายที่แสดงถึงความแตกต่างระหว่างความเป็นพลเมือง (Citizenship) และความเป็นพลเมืองดี (Good Citizenship) จากการศึกษา เรื่องอนาคตของความเป็นพลเมือง (Future of Citizenship) ของสหราชอาณาจักร (UK) ในอีก 20 ปี (ค.ศ.2026) ซึ่งใช้กระบวนการวางแผนทัศนภาพ (Scenarios) โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ไว้ว่า ความเป็นพลเมืองดี (Good Citizenship) นั้นจะมีความเข้มและอยู่ในอาณาเขตของอารมณ์มากกว่าความเป็นพลเมือง (Citizenship) โดยสรุป Diagram แสดงความแตกต่างได้ดังนี้

ตาราง 1 แสดงความแตกต่างของความเป็นพลเมืองและความเป็นพลเมืองดี

ความเป็นพลเมือง (Citizenship)		ความเป็นพลเมืองดี (Good Citizenship)	
Good Citizen	National Citizen	Good Citizenship	National Citizenship
- ความรับผิดชอบส่วนบุคคล (Personal responsibility)	- การให้สิทธิ (Entitlements)	- ความสัมพันธ์กับประชาชนคนอื่น (Relationship with other people)	- การอยู่ร่วมกันในประเทศ (Belonging to a country)
- ความรับผิดชอบต่อคนอื่น (Responsibility to others)	- สัญชาติ (Nationality)	- ทักษะค่านิยมหรือพฤติกรรม (Attitudes/Values or Behaviours)	- เจ้าหน้าที่กำกับ/บังคับ (Official/Regulated)
	- การเสียภาษี (Duties)	- การเป็นคนดีโดยการเลือกด้วยตนเอง (Being a good person/optional)	- ความรู้สึกในการเป็นสมาชิกของประเทศ (Being a member of a country)
	- หน้าที่รับผิดชอบ (Obligation)		- สถานะเป็นไปโดยอัตโนมัติ (Automatic "status")

ที่มา: Department for Constitutional Affairs: DCA, 2007, pp. 27-28

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งพัฒนาความเป็นพลเมือง (citizenship) ที่เน้นให้บุคคลเป็นผู้มีความรับผิดชอบส่วนบุคคล (Personal responsibility) และมีความรับผิดชอบต่อผู้อื่น (Responsibility to others) ตามกรอบแนวคิดในการเป็นพลเมืองดี (Good Citizen) ของ Department for Constitutional Affairs (DCA) สหราชอาณาจักร (UK) (2007, pp.27-28)

คุณลักษณะความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ

Department for Constitutional Affairs (2007, p. 27-30) ได้ให้นิยามของความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบไว้ 2 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ความรับผิดชอบส่วนบุคคล (Personal responsibility) หมายถึง บุคคลที่พึ่งพาตนเอง (self reliance) มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยความสุภาพ (polite) และแสดงกิริยามารยาทด้วยความเคารพ (respectful manner) สนใจความต้องการของผู้อื่นและแน่ใจว่าพฤติกรรมของตนเองไม่กระทบต่อผู้อื่น เป็นความพยายามเพื่อทำสิ่งที่ดีกว่าอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับปรุงตนเอง

2. ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น (Responsibility to other) หมายถึง การกระทำพฤติกรรม เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เช่น การให้เลือก การเลือกเชิงจริยธรรม การทำกิจกรรมในชุมชน และการกระทำที่มีอิทธิพลเพื่อสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

HM Inspectorate of Education (2006, p. 13) กำหนดเป้าหมายสำคัญของการพัฒนา ผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบไว้ดังนี้

1. ตระหนักถึงปัญหาการเมือง สังคมและวัฒนธรรม
2. มีความเข้าใจในสิทธิและความรับผิดชอบ
3. เคารพในความแตกต่างของความเชื่อและวัฒนธรรม
4. ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม

Biesta, G., (2008) ให้นิยามของพลเมืองที่มีความรับผิดชอบว่า หมายถึง บุคคลซึ่งมีความเคารพผู้อื่น (respect for others) มีความมุ่งมั่น (commitment) เพื่อมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวิถีวัฒนธรรม เป็นบุคคลผู้ซึ่งสามารถพัฒนาความรู้ความ เข้าใจ (informed) เกี่ยวกับโลกและประเทศ เข้าใจความแตกต่างทางความเชื่อและวัฒนธรรม มีความรู้เพื่อเลือกและตัดสินใจ สามารถประเมินปัญหาสิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี พัฒนาความรอบรู้ และแสดงจริยธรรมในปัญหาที่ซับซ้อน

รายงานของ The Civic Mission of School (2012, p.11) กล่าวถึงความสามารถและ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (responsible citizens) โดยมีลักษณะนิสัยร่วมกัน 4 องค์ประกอบ ดังนี้

1. มีความรอบรู้และรอบคอบ (Informed and thoughtful) โดยมีความเข้าใจและชื่นชม ในประวัติศาสตร์และกระบวนการพื้นฐานของประชาธิปไตยของประเทศ เข้าใจและตระหนักใน ปัญหาสาธารณะและชุมชน มีความสามารถในการค้นหาข้อมูลเมื่อต้องการ สามารถคิดและ วิเคราะห์ สัมผัสใจในการเข้าไปสนทนากับผู้อื่นเพื่อแสดงจุดยืนที่แตกต่าง เข้าใจการรับรู้ที่ หลากหลาย และมีความอดทนต่อการตอบคำถามที่ซับซ้อน

2. การมีส่วนร่วมในชุมชน (Participate in their communities) โดยดำเนินชีวิตและมี ส่วนร่วมเพื่อกลุ่มในสังคมพลเมืองและบริการสาธารณะ ทำงานร่วมกับเพื่อแก้ปัญหา และปฏิบัติ ตามแนวทางวัฒนธรรม สังคม การเมือง และความสนใจทางศาสนาและความเชื่อ

3. การกระทำเกี่ยวกับการเมือง (Act politically) โดยมีทักษะ ความรู้ และความต้องการ มุ่งมั่นเพื่อให้เป้าหมายสาธารณะบรรลุความสำเร็จ เช่น การจัดการเพื่อแก้ปัญหาสังคม

การแก้ปัญหาในกลุ่ม การพูดในที่สาธารณะ การร้องเรียนและปกป้องสิทธิจากนโยบายสาธารณะ และการออกเสียง

4. มีคุณธรรมและจริยธรรมพลเมือง (Moral and civic virtues) ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและสวัสดิภาพของผู้อื่น ความรับผิดชอบต่อสังคม ความเต็มใจที่จะรับฟังเพื่อการรับรู้ทางเลือก ความเชื่อมั่นในความสามารถเพื่อทำความแตกต่าง มีบุคลิกภาพในการแสดงออกที่สุภาพ ยึดหลักความสมดุลระหว่างความสนใจของตนเองและประโยชน์เพื่อส่วนรวม รับรู้ความสำคัญและการปฏิบัติหน้าที่พลเมือง เช่น การเลือกตั้ง การเคารพกฎหมาย

Westheimer, J. and Kahne, J. (2004, p.3-5) ได้พัฒนาประเภทของการเป็นพลเมืองเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งขึ้นอยู่กับทำให้คุณค่าและการกระทำที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเป็นพลเมืองที่ดี ซึ่งประกอบด้วย 1) พลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนบุคคล (The personally responsible citizen) 2) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (The participatory citizen) และ 3) พลเมืองที่ยึดมั่นความยุติธรรม (The justice oriented citizen) โดยแต่ละกลุ่มมีลักษณะดังนี้

1. พลเมืองที่มีความรับผิดชอบส่วนบุคคล (The personally responsible citizen) โดยมีหน้าที่รับผิดชอบในชุมชนของตนเอง ทำงานและเสียภาษี เคารพกฎหมาย บริจาคโลหิต เป็นอาสาสมัครในช่วงที่มีภาวะวิกฤต

2. พลเมืองที่มีส่วนร่วม (The participatory citizen) โดยเข้าร่วมเป็นสมาชิกของชุมชน และพยายามช่วยเหลือชุมชน ดูแลชุมชนโดยพยายามที่จะดูแลความต้องการ สนับสนุนการพัฒนา เศรษฐกิจ หรือรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม มีความรู้เกี่ยวกับการทำงานของรัฐ มีความรู้กลยุทธ์เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์การทำงาน

3. พลเมืองที่ยึดมั่นความยุติธรรม (The justice oriented citizen) โดยรู้จักคิด วิพากษ์วิจารณ์ประเมินโครงสร้างทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ เพื่อเข้าใจปัญหาอย่างลึกซึ้ง ค้นหาและบอกเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ยุติธรรม รู้เรื่องความเคลื่อนไหวทางสังคมและวิธีการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

Gottlieb, K. and Robinson, G. (2006, p.16) ให้ความหมายของพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ หมายถึง การกระทำในการมีส่วนร่วมเพื่อดำเนินชีวิตสาธารณะในชุมชนด้วยความรอบรู้ (informed) มุ่งมั่น (committed) และมีมารยาท (constructive manner) โดยมีจุดเน้นเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม (common good)

ปริญญา เทวานฤมิตร (2555, หน้า 36) กล่าวถึงลักษณะของพลเมืองที่มีความรับผิดชอบตนเองและมีความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง พลเมืองที่เป็นเจ้าของชีวิตของตนเอง ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำหรือความอุปถัมภ์ของใครและใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบ สามารถพึ่งพาตนเองได้

2. ความรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม หมายถึง พลเมืองที่ต้องตระหนักว่าตนเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาโดยไม่ก่อปัญหาและลงมือทำด้วยตนเอง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) ได้ประกาศยุทธศาสตร์การพัฒนาศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. 2553-2561 โดยสรุปคุณสมบัติของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยไว้ 6 ประการ ดังต่อไปนี้

1. พึ่งตนเองและรับผิดชอบตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำระบบอุปถัมภ์
2. เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (ทั้งนี้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา 28 ที่บัญญัติว่า บุคคลย่อมมิใช่...สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น)
3. เคารพความแตกต่าง ว่าผู้อื่นมีสิทธิจะมีความคิดเห็น ความรับผิดชอบที่แตกต่างจากเรา
4. เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่นและเห็นคุณค่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง
5. เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลังและยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย
6. รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554, หน้า 5) กล่าวถึงคุณลักษณะของพลเมืองไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ
2. พึ่งพาตนเองได้
3. ใช้สิทธิเสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบ
4. เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา
5. ไม่แก้ปัญหาด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
6. กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อหรือร่วมกันขับเคลื่อนสังคมและแก้ปัญหาสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน ระดับประเทศ ระดับอาเซียน และประชาคมโลก

ความสำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

Citizenship Advisory Group (1998, p.9) ประเทศอังกฤษ เชื่อว่าการทำให้เกิดผลของการสอนความเป็นพลเมืองในโรงเรียนและชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้และกิจกรรม จะนำมาซึ่งประโยชน์สำหรับนักเรียน ครู โรงเรียน และสังคมที่กว้าง ดังนี้

1. สำหรับนักเรียน: การให้โอกาสหรือให้สิทธินักเรียนในโรงเรียน เป็นพลังให้นักเรียนเพื่อมีส่วนร่วมในการกระทำอย่างมีประสิทธิภาพในสังคม มีความรอบรู้ เกิดกระบวนการคิดและเป็นพลเมืองที่รับผิดชอบ

2. สำหรับครู: การเป็นที่ปรึกษา และแนะแนวในการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกันทั้งความสามารถทางสติปัญญาและจิตใจและหลักสูตร เป็นส่วนที่เข้มแข็งในการประสานกันเพื่อพลเมืองศึกษาในโรงเรียน

3. สำหรับสถานศึกษา: พื้นฐานที่มั่นคงในการประสานการสอนและกิจกรรมที่มีอยู่เพื่อเกี่ยวข้องกันเชิงบวกไปที่ชุมชนท้องถิ่นและเพื่อพัฒนาพลเมืองศึกษาที่มีประสิทธิภาพในหลักสูตรสำหรับนักเรียนทุกคน

4. สำหรับสังคม: ความกระตือรือร้นและพื้นฐานทางการเมืองของพลเมือง สามารถมีอิทธิพลต่อรัฐบาลและสมาชิกชุมชนทุกระดับ

Citizenship Foundation (2006, p.4) การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจะเป็นประโยชน์ต่อคนหนุ่มสาว (young people) เพราะช่วยให้เขาพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเอง และประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงชีวิตของตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นการให้พวกเขาได้แสดงความคิดเห็น ก่อให้เกิดการกระทำเพื่อการให้เชิงบวก เป็นการเตรียมพวกเขาสำหรับความท้าทายและโอกาสของเป็นผู้ใหญ่ตลอดจนชีวิตการทำงาน

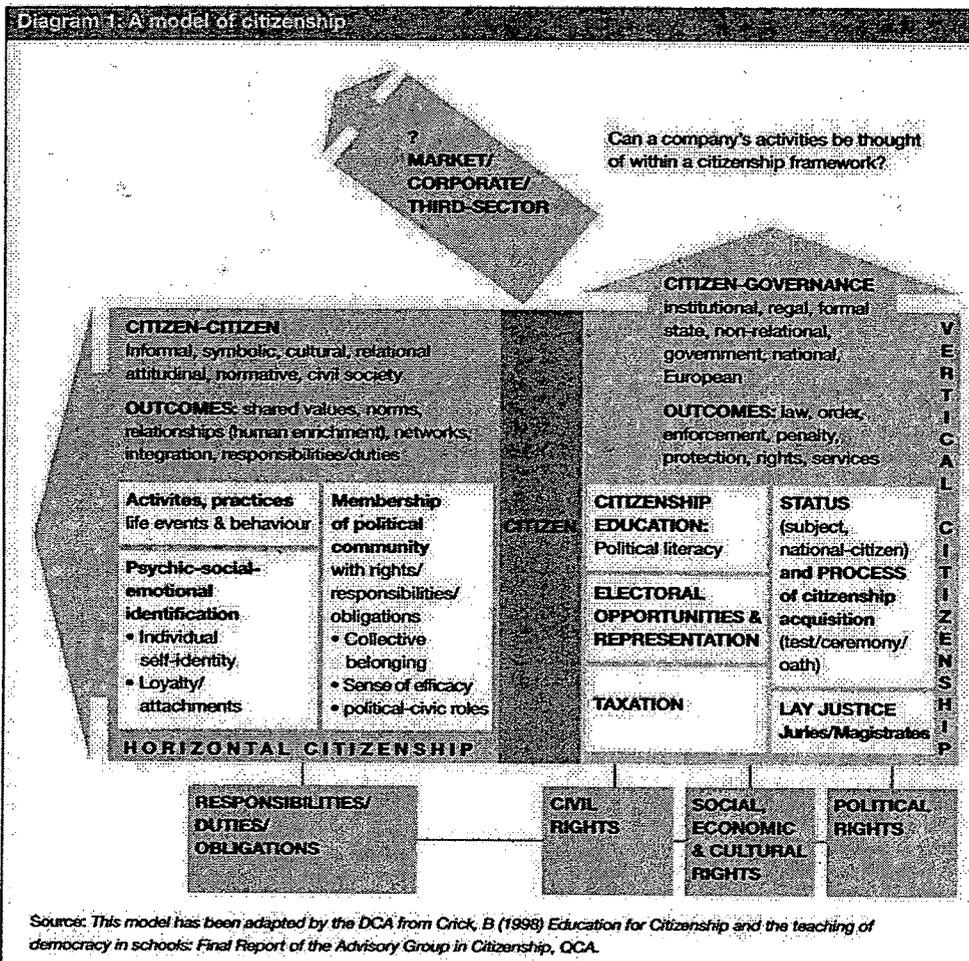
Qualifications and Curriculum Authority: QCA (2007, p.41) การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองช่วยให้คนหนุ่มสาว (young people) มีความรู้ ทักษะ และความเข้าใจในการกระทำบทบาทที่มีประสิทธิภาพ (effective role) ในชีวิตสาธารณะ (public life) ความเป็นพลเมืองส่งเสริมความเคารพในความแตกต่างของชาติ การนับถือศาสนา และอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ช่วยนักเรียนในการจัดการและการสำรวจแนวคิดที่หลากหลาย ความเชื่อ วัฒนธรรมและอัตลักษณ์และค่านิยมร่วมในความเป็นพลเมือง

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2548, หน้า 16) กล่าวว่า การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง เป็นการจัดการศึกษาโดยมีจุดเน้นที่จะให้นักเรียนได้มีเครื่องมือสำหรับการเตรียมตัวเป็นพลเมืองดี เครื่องมือดังกล่าวได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยมและความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง เพื่อเตรียมให้นักเรียนมีบทบาท มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมเมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่

รูปแบบการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

ศูนย์การศึกษาพลเมือง (Center for Civic Education: CCE) สหรัฐอเมริกา ได้สร้างหลักสูตรสำหรับนักเรียนชื่อว่า National Standards for Civic and Government ในปี ค.ศ.1994 เพื่อใช้เป็นแบบเรียนมาตรฐานสำหรับทุกมลรัฐ และได้ตีพิมพ์ในหนังสือชื่อ CIVITAS: A Framework for Civic Education โดยมีแนวคิดหลักสำหรับการศึกษาความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญของชาวอเมริกัน โดยระบุถึงสิ่งที่ผู้ใหญ่ควรจะรู้คิดและสามารถที่จะทำเพื่อให้เป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพ โดยโปรแกรมของศูนย์การศึกษาพลเมืองมีจุดเน้นในการพัฒนานักเรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าของประชาธิปไตยและหลักการ พัฒนาทักษะทางปัญญาและการมีส่วนร่วม สามารถที่จะประยุกต์ใช้เพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันและชีวิตทางการเมืองในชุมชน ระดับชาติและระดับโลก ซึ่งกระบวนการจะมีผลกระทบต่อคุณลักษณะนิสัยทางด้านจิตใจโดยตรงทั้งในโรงเรียนและในระดับชาติ ทั้งนี้โปรแกรมของศูนย์การศึกษาพลเมืองมี 2 โปรแกรม ได้แก่ 1) We the People: The Citizen and the Constitution ซึ่งเป็นโปรแกรมการสอนซึ่งมีเป้าหมาย เพื่อสนับสนุนศักยภาพพลเมืองและความรับผิดชอบสำหรับนักเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา และ 2) Project Citizen เป็นโปรแกรมพลเมืองศึกษาสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา เพื่อสนับสนุนการสร้างและการมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อการปกครองของท้องถิ่น เป็นโปรแกรมที่ได้ออกแบบเพื่อส่งเสริมการพัฒนาพลเมืองสำหรับนักเรียนวัยรุ่นผ่านการศึกษาในสถานศึกษาหรือชุมชน โดย Project Citizen ไม่ได้มีข้อจำกัดในการใช้เฉพาะใน the United States เท่านั้น แต่มีการนำไปใช้มากกว่า 30 ประเทศในโลก (Center for Civic Education, 2003)

จากรายงานของ Department for Constitutional Affairs (DCA) (2007) เรื่องอนาคตของความเป็นพลเมือง(Future of Citizenship) โดยใช้กระบวนการวางแผนทัศนภาพ (Scenarios) ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ตอบคำถาม 2 ข้อ ประเด็นแรก ได้แก่ ความคิดเห็นในการให้คำนิยามของความเป็นพลเมืองและพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในสหราชอาณาจักร (UK) ในอีก 20 ปี (2026) ส่วนประเด็นที่สอง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้ในนโยบายของรัฐและการสื่อสาร ทั้งนี้มีกรอบแนวคิดในการทำงานบนความแตกต่างของการให้ความหมายของความเป็นพลเมืองทั้งแนวดิ่งและแนวนอน ตามรูปแบบความเป็นพลเมืองตามแนวคิดโดย DCA.จากรายงานสุดท้ายของ Crick's Advisory (1998, p.9) ดังนี้

ภาพ 1 รูปแบบของความเป็นพลเมือง

ที่มา: Department for Constitutional Affairs: DCA, 2007, p.9

สำหรับแนวคิดที่สำคัญของโปรแกรมการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองใหม่ของสมาคมเพื่อการสอนความเป็นพลเมืองของสหราชอาณาจักร (ACT) ซึ่งเริ่มใช้ปี ค.ศ.2007 เน้นที่กระบวนการ ขอบเขตและเนื้อหาโดยไม่มุ่งเน้นความรู้เพียงอย่างเดียวแต่เพิ่มเติมเกี่ยวกับทักษะและความรู้ในประสบการณ์การเรียนรู้ที่จะช่วยในการดำเนินการสำหรับการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้จะถูกฝังโดยแนวคิดหลักเกี่ยวกับประชาธิปไตย ความยุติธรรม สิทธิและความรับผิดชอบ อัตลักษณ์และความหลากหลาย หลักสูตรเพื่อความเป็นพลเมืองตามแนวคิดใหม่นี้ สมควรมีความเท่าเทียมกันในหลักสูตรที่มีในวิชาอื่น ๆ เพราะเป็นเรื่องใหม่ของการเรียนการสอนโดยเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับนักเรียนเพื่อการเป็นพลเมืองที่มีบทบาทในการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน ในระบอบประชาธิปไตยทั่วทั้งโรงเรียนที่เป็นที่รู้จักกันเป็น '3 CS ของความเป็นพลเมือง' ได้แก่

วัฒนธรรม ชุมชน และหลักสูตรโดยหลักสูตรพลเมืองใหม่ที่ดีเป็นการเรียนรู้ที่กว้างขึ้นทั้งในชุมชน และวัฒนธรรมของโรงเรียน

Association for Citizenship Teaching: ACT (2007, p.2) กล่าวถึงรูปแบบการศึกษา เพื่อความเป็นพลเมืองในโรงเรียนอย่างน้อยมี 3 รูปแบบ ดังนี้

1. ความเป็นพลเมืองเพื่อความสุภาพ (Citizenship for Civility) หมายถึง ความเป็นพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับการสอนเด็กถึงการมีมารยาทที่ดี (good manners) และมีพฤติกรรมสุภาพ อ่อนน้อม (courteous behaviour) ได้แก่ นุ่มนวลอ่อนโยน (to be polite) เคารพผู้อื่น (respectful) และเก็บสิ่งของเป็นระเบียบเรียบร้อย (pick up litter)

2. ความเป็นพลเมืองเพื่อการอยู่ร่วมกัน (Citizenship for Cohesion) หมายถึง ความเป็นพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับการสอนเด็กถึงความเป็นพลเมืองและความเป็นประเทศของตนเอง และอะไรที่ทำให้เป็นเราและประเทศของเราผู้ซึ่งเราเป็น (who we are)

3. ความเป็นพลเมืองเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Citizenship for Change) หมายถึง ความเป็นพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับการสอนเด็กให้มีความรู้ ทักษะและที่สำคัญที่สุดคือความโน้มเอียงที่จะมีส่วนร่วมในทางการเมืองและชีวิตสาธารณะ

ศักดิ์ชัย นิรัญทิวี (2548, หน้า 22-35) กล่าวถึงแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในลักษณะหลากหลายมิติ ต้องคำนึงถึงปัจจัยรอบตัวของบุคคล ต้องมีหลักสูตรในลักษณะที่เป็นองค์รวมเชื่อมโยงทุกส่วนอันหลากหลายให้อยู่ภายใต้กระบวนการคิดที่เป็นหนึ่งเดียว โดยภายในระบบการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองจะต้องมีพื้นที่ให้แก่การศึกษาในมิติเหล่านี้ได้แสดงบทบาทร่วมมือกัน คือ

1. การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของพลเมือง ที่มีเนื้อหาหลักในการสร้างความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะของการมีส่วนร่วมในฐานะพลเมืองของประเทศ

2. การศึกษาเกี่ยวกับค่านิยม เป็นการปลูกฝังความคิด ความรู้สึก ทศนคติ และค่านิยมทางจริยธรรม

3. การศึกษาสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความเข้าใจ ทักษะ และทัศนคติเกี่ยวกับความคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนและการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมในหลายประเทศ ขอบข่ายของวิชาที่เกี่ยวข้องกับการการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองดีจะถูกขยายไปสู่ช่วงมัธยมศึกษา ส่วนการศึกษาในแง่ที่เกี่ยวกับศีลธรรมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับช่วงมัธยมศึกษา คือการเพิ่มช่วงเวลาในการศึกษาเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองที่ดีให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับมัธยมศึกษาตอน

ปลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะสามารถแก้ไขปัญหาหรือประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นที่สนใจของคนในสังคมขณะนั้นได้

สำหรับในสังคมไทยยังไม่มีหลักสูตรการสอนความเป็นพลเมืองในความหมายของสมาชิกของประชาชนที่มีบทบาทในกิจกรรมสาธารณะและคิดเป็นทางการเมือง อย่างไรก็ตามควรคำนึงถึงจุดอ่อนของสังคมไทยหลาย ๆ ประการ ตั้งแต่ การขาดวินัย ขาดการเคารพต่อกติกาของบ้านเมือง ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ขาดความรับผิดชอบ ฉะนั้นการอบรมป้อนนิสัยตั้งแต่เด็กจึงเป็นขั้นตอนแรก ดังนั้นการสร้างความเป็นพลเมืองใหม่จึงต้องเริ่มต้นที่ความเข้าใจพื้นฐานทางการเมือง เช่น การแสวงหาระบบคุณค่าร่วมกันโดยทุก ๆ คนมีส่วนร่วม ในสถานศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและในกำกับของกระทรวงและตำราด้านหน้าที่พลเมืองนั้นมีความชัดเจน แต่วิธีการสอนจะหนักไปในการอธิบายหลักการแนวคิด หลักตามกฎหมาย เป็นการสอนตามระบบการป้อนความรู้และเสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างความเป็นพลเมือง ในความหมายใหม่ว่า ไม่ใช่เพื่อสอนให้ประชาชนไปลงคะแนนเสียงเท่านั้นแต่ต้องมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ (วิชัย ตันศิริ, 2551, หน้า 32-33)

องค์ประกอบของการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง

Citizenship Advisory Group (1998, pp.11-13) ได้อธิบายถึงการศึกษเพื่อความเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย 3 ส่วน แต่เป็นสภาวะ (strands) ที่สัมพันธ์กัน ดังนี้

1. สังคมและความรับผิดชอบต่อสังคม (Social and moral responsibility)
2. ความสัมพันธ์ชุมชน (Community involvement)
3. ความรู้พื้นฐานทางการเมือง (Political literacy)

UNDP (2004, p.5) กล่าวว่าโดยทั่วไปพลเมืองศึกษา (Civic Education) ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ลักษณะนิสัยพลเมือง (Civic disposition)
2. ความรู้พลเมือง (Civic knowledge)
3. ทักษะพลเมือง (Civic skill)

Citizenship Foundation (2006, p.6) กล่าวว่า การศึกษาความเป็นพลเมืองมีขอบเขตองค์ประกอบของการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน โดยสรุปองค์ประกอบสำคัญไว้ดังนี้

1. ความรู้และความเข้าใจ (knowledge and understanding) เช่นเกี่ยวกับกฎหมายและบทบาท กระบวนการประชาธิปไตย สิทธิและหน้าที่ ความเสมอภาค เป็นต้น

2. ทักษะและทัศนคติ (skills and aptitudes) เช่น ทักษะกระบวนการคิด การวิเคราะห์ ข้อมูล ทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น

3. ค่านิยมและลักษณะนิสัย (values and dispositions) เช่น เคารพความยุติธรรม ประชาธิปไตยและบทบาทกฎหมาย ความกล้าหาญในการยืนยันทศนคติของตนเอง การแสดงความคิดเห็น ความพยายามที่จะฟังคนอื่นในการทำงานและการแสดงจุดยืนของคนอื่น เป็นต้น

Education Commission of the States (2006, p.4) การศึกษาความเป็นพลเมือง ประกอบด้วย 3 สาระ (strands) ของศักยภาพพลเมือง ดังนี้

1. พลเมือง – เกี่ยวข้องกับความรู้ (Civic-related knowledge)
2. ความสามารถทางสติปัญญา และทักษะการมีส่วนร่วม (Cognitive and participative skills)
3. ลักษณะนิสัยสำคัญของพลเมือง (Core civic dispositions)

ชัยอนันต์ สมุทวนิช (2545, คำปรารภ) กล่าวว่า พลเมืองศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อเตรียมการเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบไม่เฉพาะในด้านการมีความรู้ทางการเมืองเท่านั้นแต่ต้องมี 3 ส่วนประกอบกัน ได้แก่

1. ด้านการอบรมป้มนิสัยให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม ทางศีลธรรม และจริยธรรม ซึ่งเป็นรากฐานเบื้องต้นของการเป็นพลเมือง-พลโลก ที่มีความรับผิดชอบต่อ
2. ด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชนและการรับใช้สังคม
3. ด้านการมีความรู้ ข้อมูล ข่าวสารทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับสถาบันทางการเมือง ประเด็นและปัญหา ตลอดจนการดำเนินงานของระบอบประชาธิปไตย

แนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง

Wales and Clarke (2005, p.12) กล่าวถึงการเรียนรู้ที่มีคุณภาพในความเป็นพลเมืองว่า หลักการสนับสนุน การงาน การพิจารณาการสอนและการเรียนไม่ใช่เรื่องใหม่ มีครูจำนวนมากซึ่งเชื่อว่าประสิทธิผลกระบวนการสอนนั้นเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เชิงรุก การเรียนรู้แบบร่วมมือ ความรับผิดชอบในการเรียนรู้ และการเรียนเกี่ยวกับการเรียนรู้

Citizenship Foundation (2006, p.8) กล่าวถึงรูปแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพที่สุดของการเรียนรู้ในการศึกษาความเป็นพลเมือง ไว้ดังนี้

กระตือรือร้น (active)	- เน้นการเรียนรู้โดยการกระทำ
ปฏิสัมพันธ์ (interactive)	- ใช้การอภิปราย และการโต้เถียง
ความสัมพันธ์ (relevant)	- เน้นชีวิตจริง ปัญหาจริงของเยาวชนและสังคม
กระบวนการคิด (critical)	- ส่งเสริมให้เยาวชนคิดด้วยตัวของพวกเขาเอง

- ความร่วมมือ (collaborative) - การทำงานกลุ่มและการเรียนรู้แบบร่วมมือ
- การมีส่วนร่วม (participative) - ให้เยาวชนพูดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของตนเอง

Campaign for the Civic Mission of School (2012, p.6-8) สรุปผลการวิจัยที่แสดงถึงรูปแบบการจัดการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมืองในสถาบันการศึกษาที่มีคุณภาพสูง มี 6 รูปแบบ ดังนี้

1. การสอนในชั้นเรียน (Classroom Instruction) โดยโรงเรียนจัดการสอนเกี่ยวกับ รัฐบาล ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ กฎหมาย และประชาธิปไตย
2. การอภิปรายถึงสถานการณ์ปัจจุบันและปัญหาความขัดแย้ง (Discussion of Current Events and Controversial Issues) โดยโรงเรียนจะร่วมมืออภิปรายปัญหาปัจจุบันทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติเข้าไปในชั้นเรียนโดยให้ผู้เรียนได้แสดงถึงความสำคัญที่มีต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง
3. การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) โดยโรงเรียนจะออกแบบและนำไปโปรแกรมไปใช้เพื่อให้ นักเรียนมีโอกาสประยุกต์การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการบริการชุมชนซึ่งเชื่อมโยงกับหลักสูตรในระบบและการสอนในชั้นเรียน
4. กิจกรรมเสริมหลักสูตร (Extracurricular Activities) โดยโรงเรียนจะให้โอกาสนักเรียนช่วยโรงเรียนหรือชุมชนนอกชั้นเรียน
5. สถานักเรียน (School Governance) โดยโรงเรียนส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสถานักเรียนของโรงเรียน
6. สถานการณ์จำลองกระบวนการระบอบประชาธิปไตย (Simulations of Democratic Processes) โดยโรงเรียนจะส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในสถานการณ์ของกระบวนการและขั้นตอนประชาธิปไตย

สำหรับกระบวนการเรียนการสอนเพื่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองมีหลากหลายวิธี แต่ละวิธีนั้นสามารถช่วยยกระดับความรู้ ทักษะคิดและความตั้งใจที่จะกระทำกิจกรรมตามหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดีของเยาวชนได้ ขอเพียงแต่ครูต้องรู้และเข้าใจการใช้วิธีการต่าง ๆ อย่างเหมาะสม โดยควรหลีกเลี่ยงการสอนด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งด้วยเวลาที่ยาวนานและต้องใช้วิธีการเรียนการสอนและจัดกิจกรรมแบบเปิด คือ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษา เรียนรู้จากเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคม การนำเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ มาพิจารณาในมุมต่าง ๆ หลาย ๆ มุม และร่วมแรงร่วมใจจัดกิจกรรมในลักษณะที่เชื่อมโยงเนื้อหาความรู้เข้าสู่สถานการณ์ของสังคม

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นแนวคิด หรือหลักการที่สามารถประยุกต์ใช้ได้หลายลักษณะ สามารถขยายเป็นรูปแบบและกระบวนการต่าง ๆ ที่หลากหลายได้ ซึ่งถึงแม้ว่าจะใช้กระบวนการหรือวิธีการที่ดูแตกต่างกันไป แต่หากวิธีการและกระบวนการนั้นช่วยให้ผู้เรียนมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างตื่นตัวและผู้เรียนได้สร้างความหมายของสิ่งที่เรียนรู้จนเกิดเป็นความเข้าใจที่แท้จริง ก็ถือว่าการสอนนั้น ๆ เป็นการจัดการเรียนการสอนโดยผู้เรียนเป็นศูนย์กลางได้โดยใช้จุดเน้นของการจัดการเรียนการสอนเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ ทิศนา ขัมมณี (2550, หน้า 131-137) ได้กล่าวถึง หลักการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-Centered Instruction) แบบเน้นประสบการณ์ ไว้ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ (Experiential Learning) หมายถึง

การดำเนินการอันจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามเป้าหมายโดยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ (experience) ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในเรื่องที่เรียนรู้ก่อน และให้ผู้เรียนสังเกต ทบทวนสิ่งที่เกิดขึ้น และนำสิ่งที่เกิดขึ้นมาคิดพิจารณาไตร่ตรองร่วมกันจนกระทั่งผู้เรียนสามารถสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องที่เรียนรู้แล้วจึงนำความคิดเหล่านั้นไปทดลองหรือประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ต่อไป

2. การจัดการเรียนรู้แบบรับใช้สังคม (Service Learning) หมายถึง การ

ดำเนินการเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการให้ผู้เรียนเข้าไปมีประสบการณ์ในการรับใช้สังคม ทั้งนี้ผู้เรียนจะต้องมีการสำรวจความต้องการของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรียน และวางแผนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติการรับใช้สังคมตามแผน และนำประสบการณ์ทั้งหลายที่ได้รับมาคิดพิจารณา ไตร่ตรองจนเกิดความคิดรวบยอด หลักการ หรือสมมติฐานต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำไปทดลอง หรือประยุกต์ในสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้

3. การจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) หมายถึง การดำเนินการ

ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการให้ผู้เรียนเข้าไปเผชิญสภาพการณ์จริง ปัญหาจริง ในบริบทจริง และร่วมกันศึกษาเรียนรู้ แสวงหาความรู้ ข้อมูล และวิธีการต่าง ๆ เพื่อที่จะแก้ไขปัญหา นั้น และได้ผลการประเมินตามมาตรฐานคุณภาพในชีวิตจริง

จากรายงานการวิจัย เรื่อง การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service learning) โดย ศักดิ์ชัย นิรัญทวี และคณะ (2544, หน้า 89-90) พบว่า การจัดกิจกรรมในการพัฒนาเยาวชนในรูปของการเชื่อมโยงการศึกษาปัญหาของชุมชนและการเข้าร่วมแก้ปัญหาตามความจำเป็นของชุมชน ซึ่งในต่างประเทศเรียกว่า service learning หรือการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมจึงเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการเปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีประสบการณ์ตรงต่อสังคมเพื่อสร้างความ

เป็นคนดี หรือคนที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคมแต่ละแห่ง ซึ่งคนดีในที่นี้สามารถขยายความได้ว่าต้องมีความตระหนัก สำนึกถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน การร่วมมือร่วมใจแก้ปัญหาสังคม การตระหนักถึงผลกระทบร่วมกัน การเคารพกฎกติกาของสังคมและอื่น ๆ ตามสถานะของพลเมืองคนหนึ่งพึงมีพึงปฏิบัติเพราะความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องที่ต้องเรียนรู้มิใช่เป็นเรื่องที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและผลดีในด้านความรับผิดชอบในฐานะพลเมือง กิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมช่วยพัฒนานักเรียนในด้านความสำนึกด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและในฐานะของความเป็นประชาชนโดยจากผลการวิจัยหลาย ๆ ชิ้น แสดงให้เห็นว่า นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมจะมีการพัฒนาขึ้นในเรื่องของการตระหนักถึงความต้องการของชุมชนและเชื่อว่าสามารถจำแนกแยกแยะได้และมีความผูกพันที่จะรับใช้ชุมชนต่อไป บางกลุ่มรายงานว่า เขาสามารถเข้าใจบริบททางการเมืองและจริยธรรมที่ทำให้สังคมเปลี่ยนไปและยังช่วยให้เข้าใจถึงบทบาทของรัฐที่มีต่อประชาชน นอกจากนี้ นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกับองค์กรของชุมชน บางกลุ่มรายงานว่ามีความสนใจทางการเมือง ความรู้ทางการเมืองและต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังเชื่อว่าเขาสามารถสร้างความแตกต่างโดยทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้

กลุ่ม Thai Civic Education (2556, หน้า 44-45) การจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนั้น ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย เหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลาย และให้เรียนรู้อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีหลักการของการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ความรู้เพื่อความเป็นพลเมือง ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning) โดยให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการร่วมวางแผนการเรียนรู้ จัดกิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ และประเมินผลการเรียนรู้ ตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน บุคคล และสื่อต่าง ๆ เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายและเป็นเจ้าของการเรียนรู้อย่างแท้จริง
2. การจัดการเรียนรู้แบบลงมือทำ (learning by doing) เป็นการเรียนรู้จากสถานการณ์จริงหรือเสมือนจริง โดยฝึกการวางแผน ฝึกปฏิบัติ และการฝึกแก้ปัญหา ทั้งนี้เพื่อร่วมกันสรุปโดยมีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เรียน
3. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (learner centered) เน้นบทบาทของผู้เรียนในการแสวงหาความรู้และสร้างความรู้เป็นของตนเอง

4. การจัดการเรียนรู้ที่ไม่ชี้นำความคิดเห็น (prohibition against imposition of point of view) เป็นการให้ความเคารพและให้ความสำคัญกับผู้เรียนโดยต้องไม่ชี้นำความคิด ไม่ครอบงำ ไม่โฆษณาชวนเชื่อ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจผิด หรือหลงผิด ด้วยการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนคิดอย่างมีวิจารณญาณ

5. การจัดการเรียนรู้ที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมือง (prohibition against political bias-nonpartisan learning) เป็นการจัดการเรียนรู้โดยไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมืองไม่ว่าจะด้วยการนำเสนอข้อมูลเท็จ บิดเบือน หรือไม่ครบ โดยมีเจตนาให้เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทางการเมืองอย่างไม่เป็นธรรม

ปริญญา เทวานฤมิตร (2555, หน้า 65-66) สรุปหลักการพื้นฐานของการจัดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองไว้ดังนี้

1. ผู้ที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองไม่ใช่ผู้สอนแต่อยู่ที่ตัวผู้เรียนเองโดยผู้สอนทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการ

2. กระบวนการเรียนการสอนเป็นแนวระนาบที่ผู้สอนจะเรียนรู้ร่วมกับผู้เรียนและเรียนรู้จากผู้เรียนได้ด้วย

3. การพัฒนาตนเองให้มีความเป็นพลเมืองในข้อต่าง ๆ ไม่ได้เกิดจากการฟังบรรยาย หากต้องใช้กิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ

4. การเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จะต้องติดตามการประเมินผลการพัฒนาตนเอง โดยให้มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสรุปทบทวนการเรียนรู้ (reflection) โดยให้ผู้เรียนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้สอนอย่างสม่ำเสมอ

สำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองด้านความรับผิดชอบตามหลักสูตรของผู้วิจัยในครั้งนี้ใช้กระบวนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของผู้เรียน

การวัดความเป็นพลเมือง

วีณา วงศ์ศรีเผือก (2553) ศึกษาเรื่องผลของโปรแกรมการเรียนรู้แบบโครงงานที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัดของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ได้สร้างเครื่องมือเพื่อใช้สำหรับวัดความรู้เรื่องคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด รวม 3 ประเภท ดังนี้

1. แบบวัดความรู้เรื่องคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด โดยมีลักษณะเป็นข้อสอบปรนัยชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก มีตัวเลือกที่ถูกต้องเหมาะสมเพียง 1 ตัวเลือก จำนวน 30 ข้อ เกณฑ์การตรวจให้คะแนน คือ คำตอบถูกได้ 1 คะแนน คำตอบผิด หรือไม่ตอบได้ 0 คะแนน

2. แบบประเมินคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด โดยมีโครงสร้างเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) จำนวน 10 ข้อ

3. แบบบันทึกคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด โดยมีรายการพฤติกรรมที่ใช้บันทึกจำนวน 10 คน โดยให้นักเรียนบันทึกทุกสัปดาห์ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยบันทึก 10 ครั้ง รวมเป็นเวลา 10 สัปดาห์

โครงการ International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) (2009) ซึ่งเป็นโครงการประเมินผลนานาชาติเกี่ยวกับการศึกษาหน้าที่และความเป็นพลเมือง มีจุดประสงค์เพื่อวัดและประเมินความพร้อม ของเยาวชนในประเด็นหน้าที่และความเป็นพลเมือง โดยใช้กรอบเครื่องมือการวัดและประเมินผล ICCS ในปี ค.ศ.2016 ที่ได้รับการพัฒนาและปรับแก้ให้เหมาะสมจากประเทศผู้เข้าร่วมโครงการ ICCS โดยกำหนดกรอบการประเมินเป็น 2 กรอบ ดังนี้

กรอบที่ 1 ด้านการศึกษาหน้าที่และความเป็นพลเมือง ซึ่งประกอบด้วย เนื้อหา การรับรู้ และพฤติกรรม และความรู้

กรอบที่ 2 ด้านบริบท ของชุมชน โรงเรียนและห้องเรียน สิ่งแวดล้อมทางบ้าน และบุคคล

กลุ่มพลเมืองศึกษาของไทย (Thai Civic Education) (2556, หน้า 51-52) กล่าวว่า การวัดและประเมินผลคุณลักษณะความเป็นพลเมือง มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีความคิดหรือตระหนักรู้เกี่ยวกับตนเองในฐานะผู้เรียนที่มีความมุ่งมั่นและมั่นใจในศักยภาพของตนเองที่จะเรียนรู้และพัฒนาได้ กระบวนการวัดและประเมินผลจึงเป็นการชี้แนะให้เห็นสถานะของความรู้ ความสามารถ ทักษะ กระบวนการ และเจตคติของบุคคลที่ได้พัฒนาแล้ว และลำดับขั้นที่ควรพัฒนาต่อไป การวัดและประเมินผลในกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะพลเมือง ควรเน้นการวัดประเมินผลใน 3 มิติ คือ

1. การวัดและประเมินเพื่อสรุปผลลัพธ์การเรียนรู้ เป็นการประเมินคุณภาพทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ/กระบวนการ หรือเจตคติและค่านิยมที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน เมื่อผ่านกระบวนการพัฒนานั้นไปแล้ว เป็นการประเมินรวมยอดที่สะท้อนกลับไปสู่กระบวนการพัฒนาทั้งหมด และประเมินเพื่อตัดสินคุณภาพของผู้เรียนว่าอยู่ในระดับใด ดังนี้

ระดับที่ 1 เป็นพลเมืองแบบไทยเฉย ที่ไม่มีความสนใจความเป็นไปของบ้านเมืองหรือเรื่องของส่วนร่วม มีมุมมองต่อการเมืองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ไม่มีผลกระทบต่อตนเองและสังคม จึงไม่สนใจที่จะเรียนรู้หรือติดตามข่าวสารใด ๆ มีความเป็นปัจเจกของบุคคลสูง เน้นผลที่เกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว และแวดวงอย่างแคบ เป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตามกฎหมายกติกาต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด และเป็นผู้ตามที่ดี

ระดับที่ 2 เป็นพลเมืองที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง สนใจในกิจการสาธารณะ จึงติดตามข่าวสารและเรียนรู้เชิงการเมือง กระตุ้นหรือเชื้อเชิญให้ผู้อื่นเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมหรือทำงานเชิงเครือข่าย ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือสังคมร่วมกัน

ระดับที่ 3 เป็นพลเมืองที่มีการรวมกลุ่มเชิงการเมือง มีการตั้งคำถามต่อกฎระเบียบ กติกา และการดำเนินการที่เป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมในสังคม คิดหรือเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างของสังคม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน

2. การวัดและประเมินเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ เป็นการประเมินระหว่างการจัดการเรียนรู้ มีเป้าหมายเพื่อใช้ผลจากการประเมินมาปรับปรุงกระบวนการจัดประสบการณ์ หรือกระบวนการเรียนรู้ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

3. การวัดและประเมินเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการวัดและประเมินมีส่วนหนึ่งในการพัฒนาทักษะ การทบทวนและใคร่ครวญการทำงานอันเป็นคุณสมบัติสำคัญของพลเมือง

กิจกรรมสำหรับการประเมินความเป็นพลเมืองจึงมีลักษณะ ดังนี้

1. การสนทนาที่อยู่ในกิจวัตรประจำวัน ให้ได้มีโอกาสเล่าหรืออธิบายเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ ความคิดและความรู้สึกของตนเอง
2. การจดบันทึกการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ประกอบการตีความของผู้สอน
3. ผู้เรียนได้ประเมินตนเอง และสะท้อนตนเอง ทั้งที่เป็นคำพูด การเขียน หรือผ่านสื่อในลักษณะต่าง ๆ รวมทั้งการประเมินจากเพื่อน
4. การวินิจฉัยจากผลงานของผู้เรียน
5. เครื่องมือวัดและประเมินมาตรฐานที่นักการศึกษาสร้างขึ้นหรือผู้สอนพัฒนาขึ้น

Gebhardt, E., Fraillon, J., Wernert, N. and Schulz, W. (2011) ได้ปรับปรุงและพัฒนาโปรแกรมการประเมินแห่งชาติ ของ Australian ในมิติของหน้าที่พลเมืองและความเป็นพลเมือง กลุ่มตัวอย่างมาจากโรงเรียนในทุกรัฐ โดยใช้กรอบแนวคิดในการประเมินคุณลักษณะที่คาดหวัง 4 ประการดังนี้

1. เนื้อหา (Content area) เกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองและความเป็นพลเมือง
2. กระบวนการรับรู้ (Cognitive processes) เกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจหน้าที่พลเมืองและความเป็นพลเมือง
3. กระบวนการด้านจิตใจ (Affective processes) เกี่ยวกับอัตลักษณ์ ความเชื่อ เจตคติ

4. กระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory) เกี่ยวกับ พฤติกรรมที่มีอยู่จริง ความตั้งใจที่จะทำพฤติกรรม และทักษะในการมีส่วนร่วม

สำหรับลักษณะเครื่องมือในการประเมินคุณลักษณะที่คาดหวังในข้อที่ 1 และ ข้อที่ 2 เป็นแบบทดสอบ ส่วนข้อที่ 3 และ ข้อที่ 4 เป็นแบบสอบถามซึ่งจะอยู่บนพื้นฐานการสะท้อนกลับของนักเรียน

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวทางการสร้างเครื่องวัดความเป็นพลเมืองของ Gebhardt, E., Fraillon, J., Wernert, N., Schulz, W. (2011)

แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning)

ความหมายของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

National and Community Service Act of 1990 (Root, 1997) ให้คำนิยามไว้ว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นประสบการณ์ด้านการศึกษา โดยที่นักเรียนและพัฒนาตนเอง อาศัยการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในประสบการณ์การรับใช้ที่มีการจัดเตรียมอย่างดีเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและมีความเชื่อมโยงความร่วมมือทั้งโรงเรียนและชุมชน รวมถึงการบูรณาการเข้าในหลักสูตรวิชาการของผู้เรียน และมีการจัดเวลาที่แน่นอนเพื่อผู้เรียนสามารถคิด พูด และเขียนเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนได้กระทำและเห็นระหว่างที่ลงมือทำกิจกรรม

National and Community Service Trust Act 1993 (Campus compact, 2000) ให้ความหมายการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่าเป็นวิธีการที่นักเรียนเรียนรู้และพัฒนาโดยเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการรับใช้สังคมที่ได้รับการจัดเตรียมอย่างมีความหมาย ซึ่งจัดทำขึ้นโดย

1. ตอบสนองความต้องการของชุมชนและประสานความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษา กับชุมชน
2. เพื่อช่วยพัฒนาความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบ
3. บูรณาการในหลักสูตรและสนับสนุนหลักสูตรด้านวิชาการที่กำลังเรียนอยู่
4. เวลาที่จัดไว้เพื่อให้นักเรียนมีโอกาสพิจารณาตนเองในประสบการณ์การรับใช้สังคม

Seifer, S., D. and Connors, K. (2007) กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเป็นกลยุทธ์ในการสอนและการเรียนรู้ ซึ่งบูรณาการอย่างมีความหมายในการบริการชุมชน โดยการสอนและการสะท้อน (reflection) เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ การสอนความรับผิดชอบต่อพลเมือง และความเข้มแข็งชุมชน

Youth Service America (2013, p.8) ให้นิยามการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service-Learning) ว่าเป็นกลยุทธ์ในการสอนและการเรียนรู้โดยบูรณาการการบริการอย่างมีความหมายกับ

การเรียนรู้ทางวิชาการและสะท้อนการปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน และเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง

Dary, T. (2012, p.9) ให้นิยามการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่าเป็นระเบียบวิธี (method) ของการสอน ซึ่งบูรณาการการเรียนรู้ในชั้นเรียนกับการบริการที่เน้นเป้าหมายตามความต้องการของชุมชนโดยผู้เรียนเป็นผู้กระทำ

Milwaukee Public Schools (2013, p.3) ให้นิยามการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่าเป็นการปฏิบัติการสอนซึ่งบูรณาการการบริการชุมชนอย่างมีความหมายและมีการสะท้อนกับการศึกษาทางวิชาการในชั้นเรียนเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ การสอนความรับผิดชอบพลเมือง และชุมชนเข้มแข็ง

Bertolet, D. (2012, p.5) ให้นิยามการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมว่าเป็นกลยุทธ์ (strategy) ซึ่งบูรณาการการบริการชุมชนอย่างมีความหมายกับการสอนและการสะท้อนเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ การสอนความรับผิดชอบพลเมือง และความเข้มแข็งชุมชน

สุริน คล้ายรามัญ. (2543, หน้า 74) ได้สรุปความหมายของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมไว้ว่า เป็นการเรียนรู้จากกิจกรรมการรับใช้สังคมบูรณาการกับจุดมุ่งหมายของรายวิชาที่เรียน ผู้เรียนจะได้สะท้อนความคิดจากประสบการณ์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทุกฝ่ายได้เตรียมการ ร่วมกันสร้างความรู้จากประสบการณ์และประเมินผลด้วยกัน

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี และคณะ. (2544: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม คือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนด้วยการประยุกต์หรือออกแบบให้นำเนื้อหาของบทเรียนมาจัดโครงการที่เชื่อมโยงกับปัญหาในชีวิตจริงของชุมชน หรือในทางกลับกันเป็นการเชื่อมโยงปัญหาในชุมชนเข้ามาสู่บทเรียนและบางโอกาสก็นำนักเรียนออกไปทำกิจกรรมในชุมชนโดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร

ทศนา แคมมณี. (2551, หน้า 132) กล่าวว่า การจัดการเรียนรู้แบบรับใช้สังคม หมายถึง การดำเนินการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการให้ผู้เรียนเข้าไปมีประสบการณ์ในกากรับใช้สังคม ทั้งนี้ผู้เรียนจะต้องมีการสำรวจความต้องการของชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เรียนและวางแผนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติการรับใช้สังคมตามแผนและนำประสบการณ์ทั้งหลายที่ได้รับมาคิดพิจารณาไตร่ตรองจนกระทั่งเกิดความคิดรวบยอดซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้สถานการณ์ใหม่ ๆ ได้

ศิริรัตน์ ปัญจคุภางค์ (2551, หน้า 29) สรุปความหมายไว้ว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเป็นการจัดกิจกรรมการสอนที่ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงกับเนื้อหาของบทเรียน

ได้ศึกษาความต้องการหรือปัญหาของชุมชน เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้พร้อมทั้งได้เรียนรู้จากการลงมือช่วยเหลือสังคม

โดยสรุปการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หมายถึง กลยุทธ์ในการสอนและการเรียนรู้หรือระเบียบวิธีการสอน โดยบูรณาการการบริการอย่างมีความหมายกับการเรียนวิชาการและสะท้อนผลการเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ ความรับผิดชอบของพลเมือง และความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดพื้นฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมนี้ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องในประเทศสหรัฐอเมริกา ในตอนแรกกิจกรรมการรับใช้สังคมเป็นการทำกิจกรรมนอกหลักสูตร ในรูปแบบของกิจกรรมเมตตาหรือการรับใช้ชุมชนจะเป็นการกระทำในลักษณะของอาสาสมัครทำกิจกรรมพิเศษเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์ ยังไม่มีการบูรณาการไปในรายวิชาหรือหลักสูตรเหมือนในปัจจุบัน

ชวาลา เวชยันต์ (2544) ได้สรุปแนวคิดพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม พัฒนาจากแนวคิดด้านการศึกษา โดยนักการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดด้านการศึกษาของ John Dewey และปรัชญาพิพัฒนาการนิยม

John Dewey เน้นการเรียนรู้จากการกระทำ (Learning by doing) ให้แนวคิดพื้นฐานของหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอนว่า การเรียนรู้ต้องเชื่อมโยงกับประสบการณ์และความสนใจของผู้เรียน ในการจัดสถานการณ์การเรียนรู้ต้อง ทำให้นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับประสบการณ์จริง “ระบบการศึกษาต้องเป็นกระบวนการเจริญเติบโต มีเป้าหมายในทุกขั้นตอนถึงความสามารถที่ต้องส่งเสริมให้พัฒนาขึ้น” การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้เรียนลงมือกระทำเอง และเชื่อว่าประสบการณ์มีความสำคัญมากต่อการเรียนรู้ของนักเรียน เขาเห็นว่า ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นเรื่องทางกายภาพและด้านสังคม ที่เกิดขึ้นโดยการมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับโลกทางกายภาพ และสังคมที่เขามีส่วนร่วมอยู่ ดังนั้น ประสบการณ์จึงสามารถเรียนรู้และแบ่งปันกัน

2. แนวคิดการสร้างจิตสำนึก (Conscientization) ของ Paulo Freie

Paulo Freie มีความเห็นว่าว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับจิตสำนึก (Consciousness) และการกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอเพราะมนุษย์รู้ตัวว่า เขาสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตนได้ มนุษย์เป็นผู้กระทำสามารถปรับตนเองเข้ากับโลก สามารถปรับโลกให้เข้ากับวิถีชีวิตของตน มีสำนึกเรื่องเวลา ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จึงมีประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการสืบทอดตลอดมา ถึงกระนั้น มนุษย์ก็ถูกกำหนดโดยประวัติศาสตร์เช่นกัน แต่มนุษย์สามารถไตร่ตรอง พิจารณา ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและดัดแปลงให้ดีขึ้น

3. แนวคิดปรัชญาปฏิรูปนิยม(Reconstructionism) ของ Brameld

การศึกษาเชิงปฏิรูปนิยม ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของปรัชญาพัฒนาการนิยม ซึ่งเห็นพ้องทุกอย่างในด้านการเรียนการสอน ยกเว้นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม โดยมองเห็นว่า "การศึกษาเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหาของสังคม" และเมื่อได้พิจารณาถึงการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม พบว่า ในการทำกิจกรรมรับใช้สังคม ผู้เรียน จำเป็นต้องมีการศึกษาสภาพความต้องการและปัญหาของชุมชน ที่เป็นเป้าหมาย แล้วจึงดำเนินการเพื่อบรรเทาหรือแก้ปัญหาเหล่านั้นอันเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับ แนวคิดของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมที่เน้นถึงบทบาทของการศึกษาต้องช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ดังนั้นปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมจึงเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

4. แนวคิดการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ (Experiential learning) ของ David Kolb

David Kolb นำเสนอ รูปแบบการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ ในหนังสือ ชื่อ Experiential learning : Experience as the source of learning and development โดยนำแนวคิดพื้นฐาน มา วิจัยเชิงปฏิบัติการของ เคริก เลวิน และการฝึกอบรม และเชื่อมโยงกับงานของ จอห์น ดิวอี้ และ จิน ปีอาเจย์ โดยมีจุดเน้นที่สำคัญของรูปแบบการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ คือ วงจรการเรียนรู้ที่ประกอบด้วย

1. การมีประสบการณ์ตรง (Concrete experience)
2. การสังเกตอย่างไตร่ตรอง (Reflective observation)
3. การประมวลความคิดรวบยอด (Abstract conceptualization)
4. การทดลองอย่างกระตือรือร้น (Active experimentation)

จากการศึกษาแนวความคิดพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเป็นการเรียนรู้ส่งเสริมการสร้างสรรค์สังคม การปรับเปลี่ยนจิตสำนึก การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยการกระทำจริง และการส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียน

ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

Weigret (1998) ได้สรุปองค์ประกอบของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการในการทำกิจกรรมรับใช้สังคมซึ่งต้องสอดคล้องกับความต้องการของสังคม และกิจกรรมนั้นมีคุณค่าต่อผู้เรียนและชุมชน
2. การรับใช้สังคมต้องเป็นความต้องการจำเป็นของชุมชนที่แท้จริง
3. ชุมชนเป็นผู้แสดงความต้องการให้เกิดกิจกรรมการรับใช้สังคมในรูปแบบที่ชุมชนต้องการ โดยคำนึงถึงความสามารถ ทักษะ เจตคติและการเตรียมการของผู้เรียน

4. กิจกรรมการรับใช้สังคมมาจากจุดประสงค์ของรายวิชาที่เรียน ผู้สอนต้องตั้งจุดประสงค์ของรายวิชาและบูรณาการกิจกรรมการรับใช้สังคมให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เรียน ซึ่งต้องมีการสำรวจสภาพชุมชนก่อน เพื่อนำมาออกแบบหลักสูตรรายวิชาให้เหมาะสมกับชุมชน

5. ต้องให้โอกาสผู้เรียนได้สะท้อนความคิดเห็นจากกิจกรรมการรับใช้สังคมว่าได้ตามจุดประสงค์หรือไม่

6. การวัดและประเมินผลต้องเหมาะสมกับจุดประสงค์ของรายวิชา เป็นการวัดผลการแสดงออกถึงการเรียนรู้ของผู้เรียนซึ่งเป็นผลจากการทำกิจกรรมรับใช้สังคม โดยครูผู้สอนกับชุมชนร่วมมือกัน

ศิริรัตน์ ปัญญาคุณาศ (2551, หน้า 31-32) สรุปหลักการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมไว้ดังนี้

1. ผู้เรียนจะเป็นผู้ทำกิจกรรมและสะท้อนความคิดจากกิจกรรมการรับใช้สังคมด้วยตนเอง

2. กิจกรรมการรับใช้สังคมเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และสอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชาของผู้เรียนโดยผู้สอนต้องมีการสำรวจชุมชนก่อนเพื่อตั้งจุดประสงค์รายวิชาให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของสิ่งที่เรียนและเหมาะสมกับชุมชน

3. การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ต้องเป็นไปตามจุดประสงค์ของเรื่องที่เรียนโดยใช้ผลการประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียนกับการประเมินผลของผู้สอน

ประโยชน์ของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

Bertolet, D. (2012, p.9) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมไว้ดังนี้

1. ประโยชน์สำหรับนักเรียน

1.1 พัฒนาความสามารถทางวิชาการ โดยมีความเข้าใจในความสัมพันธ์ของเนื้อหา กับโลกแห่งความจริง การถ่ายทอดความรู้และทักษะไปยังผู้อื่น พัฒนาทักษะการแก้ปัญหาและกระบวนการคิด

1.2 พัฒนาส่วนบุคคลและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเพิ่มระดับความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การทำงานเป็นทีม พัฒนาภาวะผู้นำ การสื่อสาร ความเห็นใจ และความยืดหยุ่น ความสามารถในการสร้างสัมพันธ์กับกลุ่มที่หลากหลายและเคารพผู้อื่น

1.3 ความรับผิดชอบต่อพลเมือง โดยเพิ่มความตระหนักและยอมรับความสำคัญของหน้าที่การมีส่วนร่วม การเชื่อมโยงกับชุมชนอย่างลึกซึ้ง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมืองและมีส่วนเกี่ยวข้องข้อกับนโยบายสาธารณะ

1.4 พัฒนาวิชาชีพ โดยได้สำรวจทางเลือกอาชีพ ประยุกต์ใช้ทักษะในวิชาชีพ และพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในการทำงาน

2. ประโยชน์สำหรับนักศึกษา

- 2.1 สร้างแรงจูงใจและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน
- 2.2 ภูมิใจกับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนในหลักสูตรเสริม
- 2.3 นักเรียนเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ด้วยตนเอง
- 2.4 ให้โอกาสสำหรับสร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับหุ้นส่วนชุมชน
- 2.5 สำรวจทรัพยากรในชุมชนเพื่อเสริมสร้างโอกาสทางการศึกษาสำหรับผู้เรียน

3. ประโยชน์สำหรับชุมชน

- 3.1 เป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ตามความต้องการของชุมชนที่แท้จริง
- 3.2 ให้โอกาสสำหรับความร่วมมือและแก้ปัญหา
- 3.3 สร้างความสัมพันธ์ทางบวกระหว่างเยาวชนและผู้ใหญ่และความแตกต่างทั่วไป
- 3.4 ชุมชนมีส่วนร่วมในการเพิ่มการเรียนรู้ของผู้เรียนยอมรับการเป็นสมาชิกของ

ชุมชน

3.5 เพิ่มความรู้เกี่ยวกับโปรแกรมและความต้องการของโรงเรียน

3.6 เยาวชนเห็นแหล่งเรียนรู้ที่มีค่าและมีส่วนร่วมเชิงบวก

มาตรฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมสำหรับการปฏิบัติที่มีคุณภาพ

National Youth Leadership Council (2009) ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมสำหรับ เกรด 12 (K-12 Service-Learning Standards for Quality Practice) เพื่อให้เป็นองค์ประกอบบนพื้นฐานของการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ ไว้ 8 มาตรฐานดังนี้

มาตรฐาน 1 การบริการอย่างมีความหมาย (Meaningful) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมด้วยความกระตือรือร้นนั้นเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายและบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่บริการ

มาตรฐาน 2 การเชื่อมโยงกับหลักสูตร (Link to Curriculum) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเป็นเจตนาเพื่อใช้เป็นกลยุทธ์การเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเรียนรู้หรือมาตรฐานของเนื้อหา

มาตรฐาน 3 การสะท้อน (Reflection) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเป็นการรวมกิจกรรมการสะท้อนที่ทำหลายรูปแบบที่ต่อเนื่องและกระตุ้นกระบวนการคิดลึกซึ้งการวิเคราะห์เกี่ยวกับตนเองและสัมพันธ์ภาพของตนเองกับสังคม

มาตรฐาน 4 ความหลากหลาย (Diversity) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม สนับสนุนความเข้าใจของความหลากหลายและการเคารพซึ่งกันและกันท่ามกลางการมีส่วนร่วมทั้งหมด

มาตรฐาน 5 เสียงเยาวชน (Youth Voice) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมจัดโดยให้เยาวชนคิดในการวางแผน การนำไปใช้ และการประเมินผลประสบการณ์การเรียนรู้กับการแนะนำจากผู้ใหญ่

มาตรฐาน 6 หุ้นส่วน (Partnerships) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม หุ้นส่วนเป็นผู้ให้ความร่วมมือ ได้รับประโยชน์ร่วมกัน และอยู่ที่ความต้องการของชุมชน

มาตรฐาน 7 การติดตามความก้าวหน้า (Progress Monitoring) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างต่อเนื่องเพื่อประเมินคุณภาพของการดำเนินการและความก้าวหน้าเพื่อบรรลุเป้าหมายที่สำคัญ และใช้ผลเพื่อการพัฒนาและมีความสามารถอย่างยั่งยืน

มาตรฐาน 8 ระยะเวลาและความเข้มข้น (Duration and Intensity) นิยาม: การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมมีระยะเวลาที่เพียงพอและความเข้มข้นอยู่ที่ความต้องการของชุมชนและผลลัพธ์สำคัญที่ต้องการ

วงจรการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (The Service-Learning Cycle)

National Youth Leadership Council (2010) แนวทางการดำเนินการการบูรณาการในการออกแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมเข้าไปในหลักสูตรในชั้นเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถดำเนินการได้ 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การเตรียมการก่อนบริการ (PRE-SERVICE)

ขั้นที่ 1: การระบุเป้าหมายเชิงวิชาการ (Identify Academic Goals) โดยกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ที่จะใช้ ประเด็นคำถามในการสะท้อน

ขั้นที่ 2: การระบุความต้องการที่แท้จริง (Identify Genuine Needs) โดยให้นักเรียนสำรวจชุมชน เพื่อรับรู้เกี่ยวกับปัญหา ประเมินแหล่งเรียนรู้ สำรวจสิ่งสำคัญในชุมชน

ขั้นที่ 3: การสร้างหลักฐานการเรียนรู้ (Establish Evidence of Learning) โดยกำหนดรูปแบบการประเมิน และหลักฐานประกอบการเรียนรู้

ขั้นที่ 4: การพัฒนาความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Develop Ownership) โดยทำความเข้าใจกับนักเรียนเกี่ยวกับเป้าหมายการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ทุกขั้นตอน

ขั้นที่ 5: การวางแผนและการเตรียมการ (Plan and Prepare) โดยครูและนักเรียนรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วางแผนการดำเนินการ แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

ระยะที่ 2 การดำเนินการบริการ (SERVICE)

ขั้นที่ 6: การปฏิบัติในการบริการอย่างมีความหมาย (Conduct Meaningful) โดยดำเนินการกิจกรรมการบริการตามแผนซึ่งมีความหมายเพราะผ่านการมีส่วนร่วมของผู้เรียนและเป็นไปตามจุดประสงค์ในชั้นเรียนและขณะเดียวกันเป็นไปตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

ระยะที่ 3 การดำเนินการหลังการบริการ (POST-SERVICE)

ขั้นที่ 7: การประเมินผลประสบการณ์ (Evaluate the Experience) โดยผู้เรียนประเมินผลตนเองโดยพิจารณาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเองและชุมชน แนวคิดที่เปลี่ยนแปลง เปรียบเทียบความรู้ทักษะที่เพิ่มขึ้น และความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากประสบการณ์ และประเมินผู้เรียนด้านจุดประสงค์การเรียนรู้ทางวิชาการ

ขั้นที่ 8: การแสดงความเข้าใจใหม่ (Demonstrate New Understanding) โดยให้ผู้เรียนสรุปความรู้ใหม่ที่ได้และวางแผนดำเนินต่อยอดต่อไปในอนาคต

กระบวนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม

National Coalition for Academic Service-Learning (2012, pp. 23-26) เสนอแนวทางในการวางแผนการสอนโดยใช้กระบวนการของ IPARDC ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมอย่างมีคุณภาพ บนพื้นฐานของ National K-12 Service-Learning Standards for Quality Practice ดังนี้ ซึ่งพัฒนาโดย RMC Research Corporation for Learn and Serve America's National Service-Learning Clearinghouse โดยองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการของ IPARDC ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การรวบรวมข้อมูล (Investigation) โดยมีแนวทางดำเนินการกิจกรรม ดังนี้

- 1.1 ระบุมุมมองเพื่อบริการ
- 1.2 ประเมินความต้องการของชุมชน
- 1.3 เลือกความต้องการของชุมชน
- 1.4 ศึกษาประเด็นปัญหา
- 1.5 สร้างรูปแบบในการสะท้อน
- 1.6 ประเมินความก้าวหน้า

ขั้นที่ 2 การวางแผน (Planning) โดยมีแนวทางดำเนินการกิจกรรม ดังนี้

- 2.1 การเตรียมการ
- 2.2 พัฒนาการวางแผนการกระทำ
- 2.3 บูรณาการเรียนการสอน
- 2.4 สร้างรูปแบบการสะท้อน

2.5 ประเมินความก้าวหน้า

ขั้นที่ 3 การกระทำ (Action) โดยมีแนวทางดำเนินการกิจกรรม ดังนี้

- 3.1 ดำเนินการกระทำตามแผน
- 3.2 สร้างรูปแบบในการสะท้อน
- 3.3 ประเมินความก้าวหน้า

ขั้นที่ 4 การสะท้อน (Reflection) โดยมีแนวทางดำเนินการกิจกรรม ดังนี้

- 4.1 เชื่อมโยงการเรียนรู้ในชั้นเรียนกับการเรียนรู้จากการบริการ
- 4.2 ประเด็นคำถาม
- 4.3 พัฒนาความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในบทบาทพลเมือง
- 4.4 ปรับปรุง / พัฒนาวิธีการแก้ปัญหา

ขั้นที่ 5 การแสดงผล/การเผยแพร่ผลงาน (Demonstration/Celebration) โดยมีแนวทางดำเนินการกิจกรรม ดังนี้

- 5.1 แสดงผลกระทบทต่อชุมชน
- 5.2 แสดงผลกระทบทต่อตนเอง
- 5.3 นำเสนอผลงาน

Dary, T. (2012, p.30) ระบุว่ากระบวนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ดังนี้

- ขั้นที่ 1 การรวบรวมข้อมูล (Investigation)
- ขั้นที่ 2 การวางแผน (Planning)
- ขั้นที่ 3 การกระทำ (Action)
- ขั้นที่ 4 การสะท้อน (Reflection)
- ขั้นที่ 5 การแสดงผล / การเผยแพร่ผลงาน (Demonstration/Celebration)

Milwaukee Public Schools (2013, p.6) ประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้น ดังนี้ (The Five-Step Model: IPARD/C)

- ขั้นที่ 1 การรวบรวมข้อมูล (Investigation)
- ขั้นที่ 2 การวางแผนและการเตรียมการ (Planning and Preparation)
- ขั้นที่ 3 การกระทำ (Action)
- ขั้นที่ 4 การสะท้อน (Reflection)
- ขั้นที่ 5 การแสดงผล / การเผยแพร่ผลงาน (Demonstration/Celebration)

Bertolet, D. (2012, p.15) กล่าวถึงองค์ประกอบพื้นฐานของการเรียนรู้ด้วยการรับใช้
สังคมนาประกอบด้วย 4 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมการ (Preparation)

ขั้นที่ 2 การกระทำ (Action)

ขั้นที่ 3 การสะท้อน (Reflection)

ขั้นที่ 4 การแสดงผล (Demonstration)

การพัฒนาหลักสูตร

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตร

1. ความหมายของหลักสูตร

ความหมายของหลักสูตรขึ้นอยู่กับนิยามของผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละแห่ง แต่ละ
ประสบการณ์ ประกอบกับการพัฒนาหลักสูตรอาศัยพื้นฐานความเชื่อด้านปรัชญา สังคมวิทยา
และจิตวิทยาของนักวิชาการแต่ละคน ทำให้มีผู้ให้ความหมายของหลักสูตรแตกต่างกันไป แต่
อย่างไรก็ตามคำว่า “หลักสูตร” แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “curriculum” ซึ่งมีรากศัพท์มา
จากภาษาลาตินว่า “currere” หมายถึง “running course” หรือ เส้นทางที่ใช้วิ่งแข่ง ต่อมาได้นำ
ศัพท์นี้มาใช้ในทางการศึกษาว่า “running sequence of course or learning experience”

(ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539, หน้า 1)

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ มวล
ประสบการณ์ทั้งหลายที่ทางโรงเรียนจัดให้แก่ นักเรียน เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองไป
ในทิศทางที่พึงปรารถนา

สังัด อุทรานันท์ (2538, หน้า 6) กล่าว หลักสูตร หมายถึง ลักษณะใดลักษณะหนึ่ง
ต่อไปนี้

1. หลักสูตร คือ สิ่งที่สร้างขึ้นในลักษณะของรายวิชา ซึ่งประกอบไปด้วยเนื้อสาระที่
จัดเรียงลำดับความยากง่าย หรือเป็นขั้นตอนอย่างดีแล้ว
2. หลักสูตร ประกอบด้วยประสบการณ์ทางเรียนซึ่งได้วางแผนล่วงหน้าเพื่อมุ่งหวังจะ
ให้เด็กได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ต้องการ
3. หลักสูตร เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นสำหรับให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่เด็กใน
โรงเรียน
4. หลักสูตร ประกอบด้วยมวลประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียน ซึ่งเขาได้ทำได้รับรู้
และได้ตอบสนองต่อการแนะนำของโรงเรียน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 4-9) ได้แบ่งกลุ่มความหมายของหลักสูตรที่มีผู้กล่าวถึงและมีใช้กันมากไว้ 5 กลุ่ม คือ

1. หลักสูตร คือ รายวิชาหรือเนื้อหาวิชาที่เรียน เป็นความหมายที่ยอมรับกันมาในอดีต
2. หลักสูตร คือ จุดหมายที่ผู้เรียนพึงบรรลุ หมายถึงสิ่งที่นักเรียนต้องเรียนทั้งในและนอกห้องเรียนเพื่อให้บรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้
3. หลักสูตร คือ แผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่ผู้เรียน ซึ่งให้ความหมายที่เน้นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ การออกแบบหลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ และการประเมินผล
4. หลักสูตร คือ ประสบการณ์ทั้งปวงของผู้เรียนที่จัดโดยโรงเรียน ปัจจุบันนักการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องกับหลักสูตรได้ให้ความสำคัญกับความหมายน
5. หลักสูตร คือ กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้กับผู้เรียน ความหมายนี้จะเน้นไปที่กิจกรรมการเรียนการสอนที่จัดให้แก่ผู้เรียน

ทิตินา แคมมณี (2540, หน้า 133) กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง โปรแกรมการศึกษาใด ๆ ก็ตามที่ได้กำหนดเค้าโครงการเรียนซึ่งประกอบไปด้วยรายวิชาต่าง ๆ พร้อมทั้งให้คำแนะนำเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนของรายวิชานั้นด้วย

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 7-10) จัดกลุ่มใหญ่ ๆ ของความหมายของหลักสูตรตามนิยามที่มีผู้ให้ไว้เป็น 3 กลุ่ม

1. กลุ่มที่มองว่าหลักสูตรเป็นสิ่งที่คาดหวัง (Intended) ในความคิดนี้จะแยกหลักสูตรกับการสอนออกจากกัน หลักสูตรจะมีความหมายเพียงสิ่งที่จัดเตรียมไว้เพื่อนำไปเป็นแนวหรือนำไปใช้สอนให้ผู้เรียนได้เรียน ซึ่งในกลุ่มนี้ยังมีความหมายเฉพาะอีกหลายอย่างได้แก่ หลักสูตรคือวิชาและเนื้อหา หลักสูตรคือโปรแกรมการศึกษา หลักสูตรเป็นเอกสาร หลักสูตรหมายถึงหลักสูตรแม่บท
2. กลุ่มที่มองหลักสูตรว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (Actualized) ในแนวคิดนี้จะรวมการสอนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรด้วย หลักสูตรในความหมายนี้จึงหมายถึงประสบการณ์ของผู้เรียน มีผู้นิยามในแนวนี้หลายคน เช่น หมายถึงประสบการณ์ทั้งปวงของนักเรียนที่โรงเรียนรับผิดชอบ หรือหมายถึงประสบการณ์ทั้งปวงที่ผู้เรียนแต่ละคนได้รับจากโปรแกรมการศึกษา
3. กลุ่มที่ให้ความหมายของหลักสูตรครอบคลุมทั้งสิ่งที่คาดหวังและสิ่งที่เกิดขึ้นจริง โดยเห็นว่าหลักสูตรมีความหมายได้หลายอย่าง ทุกอย่างล้วนเป็นความหมายที่ถูกต้อง บางคนจึง

นิยามให้หลักสูตรครอบคลุมความหมายทั้งหมดเหล่านั้น เช่น ศูนย์พัฒนาหลักสูตร แบ่งหลักสูตร ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ หลักสูตรแม่บท เอกสารประกอบหลักสูตรและวัสดุการเรียน สื่อการสอน ต่าง ๆ และกิจกรรม

วารีย์รัตน์ แก้ววูไร (2549, หน้า 21) สรุปความหมายของหลักสูตรตามที่นักวิชาการ นำเสนอได้ว่า หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ทั้งหมดที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนา ตนเองไปในทิศทางที่พึงปรารถนา อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับเป้าหมายทิศทางของการจัด การศึกษา สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน

ชวลิต ชุกก่าแพง (2551, หน้า 15) สรุปความหมายที่นักการศึกษาให้ความหมายไว้ว่า หลักสูตรหมายถึง มวลประสบการณ์ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน มีทั้งส่วนที่เป็น เอกสารหลักฐาน กระบวนการที่ใช้ในการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม สื่อวัสดุต่าง ๆ ที่จัดขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา

จากเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรสรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง มวล ประสบการณ์ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนซึ่งจัดให้แก่นักเรียนโดยมุ่งหวังเพื่อให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองไปในทางที่พึงปรารถนาและสอดคล้องกับเป้าหมายทิศทางของการจัด การศึกษา ชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชน

2. องค์ประกอบของหลักสูตร

ในลำดับขั้นของการพัฒนาการออกแบบหลักสูตรเป็นความจำเป็นที่ต้องระบุ องค์ประกอบพื้นฐานของหลักสูตร ซึ่งมีความสำคัญเพราะเป็นส่วนที่จะแสดงเนื้อหาที่ครอบคลุม ทฤษฎีในการจัดการเพื่อเป็นการนำทางในการนำไปใช้ โดย ไทเลอร์ (Herrick and Tyler, 1950, pp.63-64 as cited in Taba, 1962, p 422) ระบุว่า มี 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) วัตถุประสงค์ทั่วไป และวัตถุประสงค์เฉพาะ 2) เนื้อหาและประสบการณ์การเรียนรู้ 3) การประเมินผล ทั้งนี้ เฮอริค (Herrick, 1950, p 41 as cited in Taba, 1962, pp. 424-425) กล่าวว่า องค์ประกอบของ หลักสูตรจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กัน

ทาบ (Taba, 1962, p 10) กล่าวว่า องค์ประกอบของหลักสูตรโดยทั่วไปจะแสดง ให้เห็นอย่างน้อย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะ 2) การเลือก และการจัดการเนื้อหา 3) รูปแบบของการเรียนรู้และการสอน 4) โปรแกรมการประเมินผลลัพธ์

สรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักของหลักสูตรควรประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล

3. รูปแบบของหลักสูตร

หลักสูตรที่ใช้กันอยู่มีหลายรูปแบบ แต่ละแบบมีชื่อเฉพาะและแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของหลักสูตรนั้น ๆ เช่น หลักสูตรแบบรายวิชา หลักสูตรแบบบูรณาการ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากแนวความคิดในการจัดทำหลักสูตรและปรัชญาการศึกษาที่ยึดถือในการจัดทำหลักสูตรแตกต่างกัน โดย สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 130-132) ได้สรุปแนวความคิดในการจัดทำหลักสูตรที่นักการศึกษาได้เสนอไว้ดังนี้

1. แนวความคิดที่ยึดวิชาหรือสาขาวิชาเป็นหลัก (Designs Focused on Disciplines and Subjects) ผู้ที่ยึดถือแนวความคิดนี้มีความเห็นว่า สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนก็คือ ความรู้ที่มีอยู่ในวิชาต่าง ๆ ดังนั้น รูปแบบของหลักสูตรจะต้องสะท้อนให้เห็นเนื้อหาวิชาที่ถูกจัดไว้อย่างเป็นระเบียบในกรอบของแต่ละวิชา โดยเรียงลำดับตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เช่น เรียงลำดับตามความยากง่าย หรือตามลำดับขั้นของการพัฒนาการและความเจริญเติบโต วิธีการตามแนวความคิดนี้ทำให้เกิดหลักสูตรแบบที่เราเรียกว่า หลักสูตรรายวิชา (The Subject Curriculum) ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขทำให้เกิดหลักสูตรอีกหลายรูปแบบ

2. แนวความคิดที่ยึดกิจกรรมและปัญหาของสังคมเป็นหลัก (Designs Focused on Social Activities and Problems) แนวความคิดนี้เน้นหน้าที่ของบุคคลในสังคม ปัญหาของสังคมและการเสริมสร้างสังคม อันมีผลทำให้เกิดหลักสูตรที่เรียกว่า หลักสูตรแกน (The Core Curriculum) ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ทุกคนต้องเรียน เพราะถือว่าปัญหาสังคมเป็นปัญหาร่วมของทุกคน

3. แนวความคิดที่ยึดความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก (Designs Focused on individual Needs and Interests) ตามแนวความคิดนี้ ความสนใจของนักเรียนในปัจจุบันมีความสำคัญกว่าสิ่งใด เป็นการยึดตัวผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นสิ่งต่าง ๆ ที่จะบรรจุในหลักสูตร จะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียนและปัญหาที่ผู้เรียนสนใจและต้องการแก้ไข หลักสูตรตามแนวคิดนี้มีชื่อว่าหลักสูตรประสบการณ์ (The Experience Curriculum) หรือ หลักสูตรที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง (The Child-Centered Curriculum)

4. แนวความคิดที่ยึดความสามารถเฉพาะของผู้เรียนเป็นหลัก (Designs Focused on Specific Competencies) ตามแนวความคิดนี้จะมีการกำหนดเกณฑ์ความสามารถที่ผู้เรียนพึงกระทำขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นทักษะในด้านต่าง ๆ จัดเรียงลำดับกันไป โดยแบ่งตามกลุ่มวิชาหรือหมวดวิชาตามความสะดวก ตามแนวความคิดนี้จะได้หลักสูตรที่เรียกว่า หลักสูตรเกณฑ์ความสามารถ (The Competency-Based Curriculum)

5. แนวความคิดที่ยึดทักษะในกระบวนการเรียนรู้เป็นหลัก (Designs Focused on Process Skills) แนวความคิดนี้มุ่งวิธีการมากกว่าเนื้อหาวิชา โดยถือว่าความรู้เป็นเพียงวิถีทางที่นำไปสู่จุดประสงค์ของการเรียนการสอน ไม่ใช่จุดหมายปลายทาง หลักสูตรที่เกิดจากแนวความคิดแบบนี้เรียกว่า หลักสูตรที่มุ่งกระบวนการ (The Process Approach Curriculum)

6. แนวความคิดที่ยึดหลักการผสมผสานทั้งในด้านกระบวนการและความรู้ (Designs Focused on Intergration of Knowledge and Process) แนวความคิดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตวิทยาเกสโตลท์ซึ่งต้องการเห็นภาพรวม ของเนื้อหาวิชา และกระบวนการในการเรียนการสอน ทำให้มองไม่เห็นว่ามีกระบวนการแยกวิชาออกจากกัน หลักสูตรตามแนวความคิดนี้เรียกว่า หลักสูตรบูรณาการ (The Integrated Curriculum)

ในการพัฒนาหลักสูตรครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดรูปแบบหลักสูตรที่ยึดความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเป็นหลักที่เรียกว่าหลักสูตรประสบการณ์ (The Experience Curriculum)

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร

การศึกษาเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนามนุษย์อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ ในสังคมในทางที่ดีขึ้น เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษาจะใช้หลักสูตรเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาสำหรับควบคุมคุณภาพการศึกษาในแต่ละระดับ หลักสูตรเป็นหัวใจเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษา การพัฒนาหลักสูตรเป็นงานที่จะต้องปฏิบัติอย่างเป็นระบบและมีการวางแผนการดำเนินงานเป็นอย่างดี จึงจะทำให้ได้หลักสูตรที่มีคุณค่าสนองต่อการแก้ไขปัญหาและความต้องการของผู้เรียน สังคม และการพัฒนาแบบยั่งยืน (วาริรัตน์ แก้วอุไร, 2549, หน้า 92)

1. ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร

Taba, H. (1962, p.454) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลักสูตรอันเดิมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านการวางจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาวิชา การเรียนการสอน การวัดผลประเมินผลและอื่นๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายอันใหม่ที่วางไว้ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบหรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมด ตั้งแต่จุดมุ่งหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้จะมีผลกระทบกระเทือนทางด้านความคิดและความรู้สึกนึกคิดของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วนโดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวคิดพื้นฐาน หรือรูปแบบของหลักสูตร

สังัด อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาหลักสูตรว่า "การพัฒนา" ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Development" มีความหมายอยู่ 2 ลักษณะ คือ การทำให้

ดีขึ้นหรือทำให้สมบูรณ์ขึ้น และการทำให้เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้การพัฒนาหลักสูตรจึงมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือสมบูรณ์ขึ้น กับการสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานเลย

2. กระบวนการพัฒนาหลักสูตร

Taba, H. (1962, p.12) ได้กล่าวถึง กระบวนการพัฒนาหลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ตามความเชื่อที่ว่าผู้เรียนมีพื้นฐานแตกต่างกัน โดยกำหนดกระบวนการพัฒนาหลักสูตรไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 วินิจฉัยความต้องการ (Diagnosis of Needs): สำรวจสภาพปัญหา ความต้องการ และความจำเป็นต่างๆ ของสังคม และผู้เรียน

ขั้นที่ 2 กำหนดจุดมุ่งหมาย (Formulation of Objectives): หลังจากได้วินิจฉัยความต้องการของสังคมและผู้เรียนแล้วจะกำหนดจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้ชัดเจน

ขั้นที่ 3 คัดเลือกเนื้อหาสาระ (Selection of Content): จุดมุ่งหมายที่กำหนด แล้วจะช่วยในการเลือกเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย ้วย ความสามารถของผู้เรียน โดยเนื้อหาต้องมีความเชื่อถือได้ และสำคัญต่อการเรียนรู้

ขั้นที่ 4 จัดเนื้อหาสาระ (Organization of Content): เนื้อหาสาระที่เลือกได้ ยังต้องจัดโดยคำนึงถึงความต่อเนื่อง และความยากง่ายของเนื้อหา วุฒิภาวะ ความสามารถ และความสนใจของผู้เรียน

ขั้นที่ 5 คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (Selection of Learning Experiences): ครูผู้สอนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา และจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

ขั้นที่ 6 จัดประสบการณ์การเรียนรู้ (Organization of Learning Experiences): ประสบการณ์การเรียนรู้ควรจัดโดยคำนึงถึงเนื้อหาสาระและความต่อเนื่อง

ขั้นที่ 7 กำหนดสิ่งที่จะประเมินและวิธีการประเมินผล (Determination of What to Evaluate and of the Ways and Means of Doing It): ตัดสินใจว่าจะต้องประเมินอะไรเพื่อตรวจสอบผลว่าบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ และกำหนดด้วยว่าจะใช้วิธีประเมินผลอย่างไร ใช้เครื่องมืออะไร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2537, หน้า 25) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาหลักสูตร อย่างเป็นระบบซึ่งมีขั้นตอนสำคัญสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน เพื่อวินิจฉัยปัญหาและความต้องการ ซึ่งจะช่วยในการตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 การกำหนดเป้าประสงค์ จุดหมายและจุดประสงค์ หลังจากได้วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานแล้ว จะพิจารณาและกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา

ขั้นที่ 3 การเลือกและการจัดเนื้อหา จะต้องมีความถูกต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร มีความสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน มีความยากง่าย สอดคล้องเหมาะสมกับวัย เนื้อหาต้องเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน และเนื้อหานั้นเป็นสิ่งที่สามารถจัดให้ผู้เรียนได้ ในแง่ของความพร้อมด้านเวลา ผู้สอน และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

ขั้นที่ 4 การเลือกและการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็ว รวมไปถึงยุทธวิธีการสอน การเลือกใช้สื่อการสอนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ และการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียนต้องเอื้อต่อการเรียนรู้ และกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน

ขั้นที่ 5 การกำหนดอัตราเวลาเรียน หลักเกณฑ์ในการวัดประเมินผลการเรียน กำหนดเวลาเรียนการสอน โดยจัดเนื้อหาวิชาตามลำดับก่อนหลังให้สัมพันธ์กับจำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ส่วนการวัดผลประเมินผล ควรกำหนดวิธีการเกณฑ์การจบหลักสูตร

ขั้นที่ 6 การนำหลักสูตรไปใช้ หลังจากใช้หลักสูตรแล้วต้องมีการตรวจสอบข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม

ขั้นที่ 7 การประเมินผลหลักสูตร เมื่อใช้หลักสูตรไปได้สักระยะหนึ่ง ควรมีการประเมินผลหลักสูตรในด้านต่างๆว่ามีข้อบกพร่องที่ควรแก้ไขปรับปรุงหรือเพิ่มเติมอะไรบ้าง

ขั้นที่ 8 การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร หลังจากที่ทราบข้อบกพร่องของหลักสูตร อาจจะต้องมีการศึกษาปัญหาเพื่อปรับปรุงข้อบกพร่องให้หลักสูตรเหมาะสมยิ่งขึ้น

สำหรับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2551, หน้า 2-7) นั้น ยึดหลักการและแนวคิดสำคัญคือ มีมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียน (Standards-based curriculum) โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ ซึ่งมาตรฐานการเรียนรู้มีความสำคัญสำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ผู้เรียน : มาตรฐานการเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนทราบถึงสิ่งที่ตนต้องรู้และปฏิบัติได้ รวมทั้งคุณลักษณะสำคัญซึ่งเป็นสิ่งท้าทาย กระตุ้นให้ผู้เรียนมีความพยายามที่จะก้าวไปให้ถึงจุดนั้น

ผู้สอน : มาตรฐานการเรียนรู้เป็นกรอบและแนวทางในการสร้างหลักสูตร ออกแบบการเรียนการสอนและการประเมินผล ทำให้รู้ว่าอะไรเป็นสิ่งสำคัญที่นักเรียนควรจะรู้และปฏิบัติได้

ชุมชน ท้องถิ่น และระดับชาติ : มาตรฐานการเรียนรู้เป็นความคาดหวังทางการศึกษาที่ตั้งไว้ร่วมกัน ช่วยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับหลักสูตร ทำให้บุคคลและส่วนต่าง ๆ ในระบบการศึกษาทำงานร่วมกันในการวางแผนพัฒนาการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและมีทิศทางที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

ดังนั้น ในการจัดทำหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนไปสู่มาตรฐาน ครูผู้สอนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหลักสูตร จำเป็นต้องเข้าใจแนวคิด หลักการ และแนวปฏิบัติของหลักสูตรอิงมาตรฐานซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. มาตรฐานเป็นจุดเน้นของการพัฒนาหลักสูตรในทุกระดับ

ในระบบการศึกษาที่มีเป้าหมายเป็นมาตรฐานนั้น กระบวนการพัฒนาหลักสูตรตลอดแนว ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ระดับสถานศึกษา ตลอดจนถึงระดับชั้นเรียนจะต้องเน้นและยึดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นหลักและเป้าหมายสำคัญ นักการศึกษาและนักพัฒนาหลักสูตรในยุคปัจจุบันเชื่อว่า การนำมาตราฐานการเรียนรู้ไปสู่หลักสูตรสถานศึกษาและการเรียนการสอนในชั้นเรียนเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นขั้นตอนของการนำสิ่งที่คาดหวังในระดับชาติไปก่อให้เกิดผลในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับมาตรฐานจึงเป็นเรื่องที่ทุกฝ่ายควรให้ความสนใจอย่างจริงจัง

2. องค์ประกอบของหลักสูตรเชื่อมโยงกับมาตรฐาน

การจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนให้เชื่อมโยงกับมาตรฐานทุกองค์ประกอบของหลักสูตร ไม่ว่าจะเป็นเนื้อหาสาระที่สอน กิจกรรมการเรียนรู้ ชิ้นงาน /ภาระงานที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ เกณฑ์การวัดและประเมินผล สื่อการเรียนรู้ ต้องเชื่อมโยงสะท้อนสิ่งที่ต้องการพัฒนาผู้เรียนที่ระบุไว้ในมาตรฐานการเรียนรู้ ในการออกแบบหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ ผู้เกี่ยวข้อง และครูผู้สอน ต้องวิเคราะห์คำสำคัญว่ามาตรฐานและตัวชี้วัดนั้นระบุว่าคุณเรียนควรจะรู้ อะไรและทำอะไรได้ หรือต้องการให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ เจตคติ คุณธรรม จริยธรรมอะไร ข้อมูลจากการวิเคราะห์ จะเป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรต่อไป

3. หน่วยการเรียนรู้ คือหัวใจของหลักสูตร

การออกแบบหน่วยการเรียนรู้ (Unit of learning) ถือเป็นขั้นตอนสำคัญของการจัดทำหลักสูตรอิงมาตรฐาน เพราะหน่วยการเรียนรู้จะมีรายละเอียดของเนื้อหา กิจกรรมการเรียน การสอน สื่อการเรียนการสอน ซึ่งจะนำมาตรฐานไปสู่การปฏิบัติเพื่อจัดการการเรียนการสอนในชั้นเรียนอย่างแท้จริง โดยมีการกำหนดแก่นเรื่องของหน่วย (Theme) ซึ่งเอื้อต่อการหลอมรวมเนื้อหา ของศาสตร์สาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นหน่วยการเรียนรู้บูรณาการ ดังนั้น มาตรฐานที่เป็นเป้าหมาย ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้อาจมีได้หลายมาตรฐานและอาจมาจากหลากหลายวิชาโดยอาจมี มาตรฐานทั้งที่เป็นเนื้อหาและมาตรฐานที่เน้นทักษะกระบวนการ ทั้งนี้ผู้เรียนอาจบรรลุถึงมาตรฐาน เดียวกันด้วยเนื้อหาและวิธีการที่แตกต่างกัน

4. กระบวนการและขั้นตอนการจัดทำหลักสูตรมีความยืดหยุ่น

ในการออกแบบหลักสูตรการเรียนการสอนอิงมาตรฐานนั้น สามารถทำได้หลาย รูปแบบเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุถึงเป้าหมายเดียวกัน ไม่ได้กำหนดหรือจัดลำดับขั้นตอนที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับเหตุผล วัตถุประสงค์ และความจำเป็นของแต่ละบริบท

5. การประเมินผลสะท้อนมาตรฐานอย่างชัดเจน

มาตรฐานและการประเมินผลมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยให้ความสำคัญแก่การประเมินในองค์รวมโดยเทียบเคียงกับมาตรฐานเป็นสำคัญ

การประเมินผลหลักสูตร

1. ความหมายในการประเมินผลหลักสูตร

Taba, H. (1962, p. 312) กล่าวว่า การประเมินผลหลักสูตรเป็นการตัดสินใจและตัดสินใจคุณค่าในการบรรลุของจุดมุ่งหมายทางการศึกษา

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 191-192) กล่าวถึงการประเมินผลว่า หมายถึง การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาใช้ในการตัดสินใจข้อบกพร่องหรือปัญหา เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขส่วนประกอบทุกส่วนของหลักสูตรให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้นหรือตัดสินใจคุณค่าของหลักสูตรนั้น ๆ

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 249) ได้สรุปไว้ว่า การประเมินหลักสูตร คือ กระบวนการในการพิจารณาตัดสินใจคุณค่าของหลักสูตรนั้น ๆ มีประสิทธิภาพแค่ไหน เมื่อนำไปใช้แล้วบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ มีอะไรต้องแก้ไขเพื่อนำผลที่ได้ใช้เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจหาทางเลือกที่ดีกว่าต่อไป

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 11) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตรหมายถึง การพิจารณาเปรียบเทียบและตัดสินใจเกี่ยวกับองค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบหลักสูตรว่ามีความสัมพันธ์

กันอย่างไร มีความสอดคล้องระหว่างมาตรฐาน ความมุ่งหวังและการปฏิบัติจริงเพียงใด หลักสูตรนั้นมีประสิทธิภาพ เพียงใด มีผลกระทบอย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาปรับปรุงหลักสูตรนั้นให้ดีขึ้น

2. จุดมุ่งหมายในการประเมินผลหลักสูตร

ทาบ (1962, p.310) กล่าวว่า การประเมินผลหลักสูตรกระทำขึ้นเพื่อศึกษากระบวนการต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงใดบ้างที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับวัตถุประสงค์ทางการศึกษา ซึ่งการประเมินจะครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมดของหลักสูตรและกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537, หน้า 217) กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการประเมินหลักสูตรที่ปฏิบัติกันส่วนใหญ่มี 2 ประการ คือ

1. การประเมินเพื่อการปรับปรุงหลักสูตร คือ การประเมินในระหว่างการปฏิบัติงานพัฒนาหลักสูตร

2. การประเมินเพื่อสรุปผลว่าคุณค่าของการพัฒนาหลักสูตรมีความเหมาะสมหรือไม่ หลักสูตรตอบสนองความต้องการของผู้เรียน หรือสังคมเพียงใด

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 192-193) กล่าวว่า โดยทั่วไปการประเมินผลหลักสูตรใด ๆ ก็ตาม จะมีจุดมุ่งหมายที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

1. เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขสิ่งบกพร่องที่พบในองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร
2. เพื่อหาทางปรับปรุงแก้ไขระบบการบริหารหลักสูตร การนิเทศกำกับดูแลและการจัดกระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. เพื่อช่วยในการตัดสินใจของผู้บริหารว่าควรใช้หลักสูตรต่อไปอีก หรือควรยกเลิกหรือการใช้เพียงบางส่วน

4. เพื่อต้องการทราบคุณภาพของผู้เรียน ซึ่งเป็นผลผลิตของหลักสูตรว่ามีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามความมุ่งหมายของหลักสูตรหลังจากผ่านกระบวนการทางการศึกษามาแล้ว หรือไม่

ทิศนา แคมมณี (2540, หน้า 134) กล่าวถึง จุดมุ่งหมายในการประเมินหลักสูตรว่า โดยทั่วไปจะมีจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกันอยู่ 3 ประการสำคัญ ๆ คือ

1. เพื่อหาคุณค่าของหลักสูตรนั้นโดยดูว่าหลักสูตรที่จัดขึ้นสามารถสนองตอบวัตถุประสงค์ที่หลักสูตรนั้นต้องการหรือไม่

2. เพื่อตัดสินใจว่า การวางเค้าโครงและรูประบบของหลักสูตร ตลอดจนการบริหารงาน และการสอนตามหลักสูตรเป็นไปในทางที่ถูกต้องหรือไม่

3. เพื่อวัดผลดูว่า ผลผลิตคือผู้เรียนนั้นเป็นอย่างไร

3. ความเป็นมาของแนวคิดในการประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลหลักสูตร เริ่มได้รับความสนใจในวงการศึกษามาตั้งแต่ปี ค.ศ.1930 เป็นมา แต่ Ralph Tyler นับว่าเป็นผู้วางรากฐานมาตั้งแต่ปี ค.ศ.1930 โดยริเริ่มให้คำนิยามของการศึกษาว่า “การศึกษาคือการเปลี่ยนพฤติกรรม” ดังนั้น การประเมินผลหลักสูตรจึงมุ่งไปที่การเปลี่ยนแปลงเป็นจุดสำคัญ ซึ่งก็หมายความว่า จะมีการวัดผลโดยใช้จุดมุ่งหมายเป็นที่ตั้ง และดูว่ามีพฤติกรรมอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปตามที่จุดมุ่งหมายตั้งไว้หรือไม่ ตามแนวคิดนี้ ผู้จัดทำหลักสูตร จะต้องสามารถวางจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนและพยายามจัดประสบการณ์สอนที่สามารถช่วยให้ผู้เรียน เปลี่ยนพฤติกรรมไปตามที่ต้องการ บทบาทของการประเมินผลหลักสูตรจึงอยู่ที่การช่วยชี้ให้เห็นจริงๆว่า ผู้เรียนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามจุดมุ่งหมายจริงหรือไม่ อย่างไร ต่อมา Stufflebeam และคณะ ได้ให้แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการประเมินผลหลักสูตรว่า การประเมินผลหลักสูตร คือ กระบวนการในการหาข้อมูล เก็บข้อมูลเพื่อที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจทางเลือกอื่นที่ดีกว่าของเดิม ต่อมาในปี ค.ศ.1963 Cronbach ได้เขียนคำนิยามของการประเมินผลหลักสูตร ไว้ในวารสาร Teachers College Record ว่า การประเมินผลหลักสูตร หมายถึง การรวบรวมข้อมูล และการใช้ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจในเรื่องของโปรแกรมหรือหลักสูตรการศึกษา (ทศนา แชมมณี, 2540, หน้า 134-135)

4. วิธีการประเมินผลหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537, 234) กล่าวว่า การวิเคราะห์และประเมินผลหลักสูตรและการสอน ก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้ปฏิบัติจริงนั้น ได้มีผู้คิดค้นวิธีไว้หลายวิธี ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นใหญ่ได้ 2 ประเด็น คือ

1. การประเมินหลักสูตรด้วยวิธีวิจัย (Evaluation research) ซึ่งเป็นการใช้ระเบียบวิจัยในการประเมิน ทำให้การศึกษามีหลักเกณฑ์และมีระบบมากขึ้น

2. การประเมินหลักสูตรด้วยการวิเคราะห์ระบบ (Analytical evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลเกี่ยวกับทรัพยากรการนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Output)

ศิริชัย กาญจนวาสี (2545, หน้า 10-11) กล่าวว่า วิธีการประเมินแบ่งได้ 2 วิธี เช่นเดียวกับเป้าหมายการประเมิน ดังนี้

1. การประเมินวิธีเชิงระบบ (Systematic Approach) จะใช้แนวทางปรนัยนิยม (Objectivism) นักประเมินจะใช้มาตรฐาน หรือเกณฑ์สากล เน้นวิธีเชิงระบบด้วยการวางแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน ใช้เครื่องมือมาตรฐานในการรวบรวมสารสนเทศ วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลตามเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้

2. การประเมินวิธีเชิงธรรมชาติ (Naturalistic Approach) จะใช้แนวทางอัตนัยนิยม (Subjectivism) นักประเมินจะกำหนดมาตรฐานหรือเกณฑ์ในการตัดสินคุณค่าขึ้นเองตามเหตุผลของตน เน้นวิธีเชิงธรรมชาติ โดยกำหนดการอย่างยืดหยุ่น รวบรวมสารสนเทศอย่างครอบคลุมตามสภาพธรรมชาติ

5. รูปแบบการประเมินผลหลักสูตร

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 207) สรุปรูปแบบของการประเมินหลักสูตร เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. รูปแบบของการประเมินหลักสูตรที่สร้างเสร็จใหม่ ๆ เป็นการประเมินก่อนนำหลักสูตรไปใช้ ซึ่งในกลุ่มนี้จะเสนอในรูปแบบที่เด่น ๆ คือรูปแบบการประเมินหลักสูตรด้วยเทคนิควิเคราะห์แบบปุยแซงค์ (Puissance Analysis Technique)

2. รูปแบบของการประเมินหลักสูตรในระหว่างหรือหลังการใช้หลักสูตรซึ่งในกลุ่มนี้สามารถแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ได้ 4 กลุ่มดังนี้

2.1 รูปแบบการประเมินหลักสูตรที่ยึดจุดมุ่งหมายเป็นหลัก (Goal Attainment Model) เป็นรูปแบบการประเมินที่จะประเมินว่า หลักสูตรมีคุณค่ามากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมายเป็นหลัก กล่าวคือ พิจารณาว่าผลที่ได้รับเป็นไปตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ เช่น รูปแบบการประเมินหลักสูตรของไทเลอร์ (Ralph W.Tyler) และรูปแบบการประเมินหลักสูตรของแฮมมอนด์ (Robert L.Hammond)

2.2 รูปแบบการประเมินหลักสูตรที่ไม่ยึดเป้าหมาย (Goal Free Evaluation Model) เป็นรูปแบบการประเมินที่ไม่ได้นำความคิดของผู้ประเมินเป็นตัวกำหนดความคิดในโครงการประเมิน ผู้ประเมินจะประเมินเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามสภาพความเป็นจริง มีความเป็นอิสระในการประเมิน และต้องไม่มีความลำเอียง เช่นรูปแบบการประเมินหลักสูตรของ สคิลิฟเวน (Michael Scviven)

2.3 รูปแบบการประเมินหลักสูตรที่ยึดเกณฑ์เป็นหลัก (Criterion Model) เป็นรูปแบบการประเมินที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในการตัดสินคุณค่าของหลักสูตรโดยใช้เกณฑ์เป็นหลัก เช่น รูปแบบการประเมินหลักสูตรของ สเตค (Robert E. Stake)

2.4 รูปแบบการประเมินหลักสูตรที่ช่วยในการตัดสินใจ (Decision Making Model) เป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นการทำงานอย่างมีระบบเกี่ยวกับการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ ข้อมูล และการเสนอผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ๆ เพื่อให้การตัดสินใจของผู้บริหาร หรือ ผู้เกี่ยวข้อง เช่น รูปแบบการประเมินหลักสูตรของไพรวัส (Malcolm Provus) รูปแบบการประเมินหลักสูตรของ สตีฟเฟิลบีม (Daniel L. Stufflebeam) รูปแบบการประเมินหลักสูตรของ ดอริสโกว์ (Doris T. Gow)

ธำรง บัวศรี (2542, หน้า 332) กล่าวว่า การประเมินหลักสูตรมีรูปแบบและวิธีการหลายอย่าง สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการประเมิน ได้แก่ ประเภทที่มุ่งประเมินผลผลิตของการกระทำ ประเภทที่มุ่งประเมินคุณค่าของสิ่งที่ประเมิน และประเภทที่มุ่งประเมินเพื่อประโยชน์ในการตัดสินใจ

แนวทางการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ความสำคัญ

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (2553, หน้า 1-16) มุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ พัฒนาอย่างรอบด้านเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม เสริมสร้างให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม สามารถจัดการตนเองได้ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้ใช้องค์ความรู้ ทักษะ และเจตคติจากการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และประสบการณ์ของผู้เรียนมาปฏิบัติกิจกรรม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ ได้ ความสามารถในการสื่อสาร ความสามารถในการคิด ความสามารถในการแก้ปัญหา ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้เทคโนโลยี ซึ่งจะส่งผลในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ได้แก่ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ เกิดทักษะในการทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ประกอบด้วยกิจกรรม 3 ลักษณะ ดังนี้

1. กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตนเอง รู้รักษ์สิ่งแวดล้อม สามารถคิดตัดสินใจ คิดแก้ปัญหา กำหนดเป้าหมาย วางแผนชีวิตทั้งด้านการเรียน

และอาชีพ สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังช่วยให้ครูรู้จักและเข้าใจผู้เรียน ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองในการมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียน

2. กิจกรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาความมีระเบียบวินัย ความเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดี ความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกัน การรู้จักแก้ปัญหา การตัดสินใจที่เหมาะสม ความมีเหตุผล การช่วยเหลือแบ่งปัน เอื้ออาทรและสมานฉันท์ โดยจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน ให้ได้ปฏิบัติด้วยตนเองในทุกขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงาน เน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับวุฒิภาวะของผู้เรียนและบริบทของสถานศึกษาและท้องถิ่น กิจกรรมนักเรียน ประกอบด้วย

2.1 กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด ผู้บำเพ็ญประโยชน์และนักศึกษาวิชาทหาร

2.2 กิจกรรมชุมนุม ชมรม

3. กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์

เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน และท้องถิ่น ตามความสนใจในลักษณะอาสาสมัคร เพื่อแสดงถึงความรับผิดชอบ ความดีงาม ความเสียสละต่อสังคม และการมีจิตสาธารณะ เช่น กิจกรรมอาสาสมัครต่าง ๆ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม

หลักการ

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. มีเป้าหมายของการจัดกิจกรรมที่ชัดเจน เป็นรูปธรรมและครอบคลุมผู้เรียนทุกคน

2. เป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนได้พัฒนาอย่างรอบด้าน เต็มตามศักยภาพตามความสนใจ ความถนัด ความต้องการ และเหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะ

3. เป็นกิจกรรมที่ปลูกฝังและส่งเสริมจิตสำนึกในการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมในลักษณะต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

4. เป็นกิจกรรมที่ยึดหลักการมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ครู พ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน องค์กร และหน่วยงานอื่น มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม

เป้าหมาย

การจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสามารถในการสื่อสาร ความสามารถในการคิด ความสามารถในการแก้ปัญหาความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้เทคโนโลยี และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้แก่ รักชาติ ศาสน์

กษัตริย์ ซึ่งสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ

แนวการจัดกิจกรรม

สถานศึกษาจัดให้ผู้เรียนทุกคนเข้าร่วมกิจกรรม โดยมีแนวการจัดกิจกรรมดังนี้

1. ให้ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมตามความสนใจ
2. ให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมผ่านประสบการณ์ที่หลากหลาย ฝึกการทำงานที่สอดคล้องกับชีวิตจริง ตลอดจนสะท้อนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ของผู้เรียน

3. จัดกิจกรรมอย่างสมดุลทั้ง 3 ลักษณะ คือ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ โดยจัดกิจกรรมรายบุคคลและกิจกรรมกลุ่ม ทั้งในและนอกสถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

4. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเป็นผู้ดำเนินการ โดยการศึกษาและใช้ข้อมูลประกอบการวางแผนอย่างเป็นระบบ เน้นการคิดวิเคราะห์และใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการดำเนินกิจกรรม

5. ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้แบบร่วมมือมากกว่าเน้นการแข่งขันบนพื้นฐานการปฏิบัติตามวิถีประชาธิปไตย

6. จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเผยแพร่กิจกรรม

ขอบข่ายการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

สถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้ครบทั้ง 3 ลักษณะ คือ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียนและกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ โดยสามารถจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนได้หลากหลายรูปแบบ และวิธีการ โดยมีขอบข่าย ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในลักษณะเป็นกระบวนการเชิงบูรณาการโดยยึดหลักคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนสามารถบูรณาการระหว่างกิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียนและกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์

2. เป็นกิจกรรมที่ตอบสนองความสนใจ ความถนัด และความต้องการของผู้เรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เน้นการให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของวิชาความรู้ อาชีพและการดำเนินชีวิตอย่างดีงาม ตลอดจนเห็นช่องทางในการศึกษาต่อและการประกอบอาชีพ

3. เป็นกิจกรรมที่ปลูกฝังและส่งเสริมจิตสำนึกการทำประโยชน์ต่อสังคมในลักษณะต่าง ๆ สนับสนุนค่านิยมที่ดีงามและเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

4. เป็นกิจกรรมที่ฝึกการทำงานและการให้บริการด้านต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และต่อส่วนรวม เพื่อเสริมสร้างควมมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความเป็นพลเมืองดีและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม

โครงสร้างการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

โครงสร้างเวลาในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปีละ 120 ชั่วโมง และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 จำนวน 360 ชั่วโมง เป็นเวลาสำหรับปฏิบัติกิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียนและกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ ในส่วนกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ให้สถานศึกษาจัดสรรเวลาให้ผู้เรียนดังนี้

ระดับประถมศึกษา (ป.1-6) รวม 6 ปี จำนวน 60 ชั่วโมง

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น(ม.1-3) รวม 3 ปี จำนวน 45 ชั่วโมง

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4-6) รวม 3 ปี จำนวน 60 ชั่วโมง

การจัดสรรเวลาของกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนให้ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของสถานศึกษา ทั้งนี้ให้เป็นไปตามโครงสร้างเวลาของหลักสูตร และผู้เรียนต้องได้รับการพัฒนาและฝึกปฏิบัติกิจกรรมทั้ง 3 ลักษณะ อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องทุกปีจนจบการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

การประเมินกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

การประเมินกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นการประเมินโดยผู้เรียนต้องมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม ปฏิบัติกิจกรรมและมีผลงานชิ้นงาน/คุณลักษณะผ่านเกณฑ์การประเมินตามที่สถานศึกษากำหนด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศ

สุปราณี ไกรวัตนุสรณ์ (2541) ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรพลเมืองศึกษาโดยใช้ข้อมูลจากชุมชนสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นสังกัดกรมสามัญศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรพลเมืองศึกษาโดยใช้ฐานข้อมูลชุมชน โดยประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ประชากรที่ใช้เก็บข้อมูลพื้นฐานสำหรับพัฒนาหลักสูตร ประกอบด้วย กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนของประชาชนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยสุ่มตัวแทนจากเขต จำนวน 4,200 คน และประชากรที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านเนื้อหาวิชาสังคม จำนวน 15 คน 2) ประชากรที่ใช้ในการประเมินหลักสูตร และทดลองใช้หลักสูตรประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านหลักสูตรและการสอนและผู้ทรงคุณวุฒิ

ด้านเนื้อหาวิชาสังคมศึกษา จำนวน 5 ท่าน และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองใช้หลักสูตร เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จากกลุ่มโรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนกลางกลุ่มที่ 1 ในเขต กรุงเทพมหานคร สังกัดกรมสามัญศึกษา ปีการศึกษา 2541 จำนวน 120 คน แบบแผนการทดลอง เป็นแบบกลุ่มทดลอง 3 กลุ่ม ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ 1) การพัฒนาหลักสูตรได้หลักสูตรและเอกสาร ประกอบหลักสูตรพลเมืองศึกษาสำหรับใช้เป็นรายวิชาบังคับเลือกในกลุ่มวิชาสังคมศึกษาระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น โดยมีองค์ประกอบของหลักสูตรที่ได้พัฒนาขึ้น ได้แก่ (1) หลักการและเหตุผล (2) โครงสร้างของหลักสูตรซึ่งประกอบด้วย คำอธิบายรายวิชา จุดประสงค์รายวิชา และเนื้อหา สาระของหลักสูตร (3) การนำหลักสูตรไปใช้ (4) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และ (5) แนว ทางการวัดและประเมินผล 2) การทดลองใช้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นผลปรากฏดังนี้ (1) คะแนนวัด ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่มสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด (2) ทั้ง 3 กลุ่มมีคะแนน พัฒนาการการเรียนรู้ไม่แตกต่างกัน (3) คะแนนเฉลี่ยของแบบประเมินตนเอง, แบบวัดเชิง สถานการณ์, และระดับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ทั้ง 3 กลุ่มสูงกว่าก่อนเรียน (4) คะแนนวัดเจตคติ ต่อหลักสูตรพลเมืองศึกษาของกลุ่มทดลองทั้ง 3 กลุ่ม ก่อนเรียนกับหลังเรียนไม่แตกต่างกัน

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และศิริเดช สุชีวะ (2547) ศึกษาเรื่อง พลเมืองศึกษาของ ไทย : นโยบายและการปฏิบัติในโรงเรียน ใช้เวลาในการศึกษาวิจัยกว่า 3 ปี โดยศึกษาในโรงเรียนที่มี สิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน 3 บริบท ได้แก่ โรงเรียนในเมือง โรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนเอกชน และ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัย เป็นการวิจัยจากเอกสารโดยใช้วิธีวิจัยประวัติศาสตร์ พบว่า นโยบาย การศึกษาของชาติตามแผนการศึกษาชาติ พ.ร.บ.การศึกษา และนโยบายของรัฐบาล มีความ สอดคล้องกัน คือมุ่งพัฒนาให้เยาวชนเป็นพลเมืองดี มีความเป็นไทยและวิสัยทัศน์สากล ดำรงชีวิต ในสังคมได้อย่างกลมกลืนและสันติสุข แต่เน้นความรู้ทางวิชาการมากกว่าการปลูกฝังและหล่อ หลอมความเป็นคนดี สถานศึกษาเน้นการสอนสาระความรู้ของพลเมืองศึกษาโดยการบรรยาย ให้ ความสำคัญการเป็นคนเก่ง ส่วนการอบรมบ่มนิสัยความเป็นพลเมืองดีและการฝึกปฏิบัติการมีส่วน ร่วมกับชุมชนและการรับใช้สังคมยังมีน้อย

สุริน คล้ายรามัญ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนากระบวนการอบรมโดยใช้การ เรียนรู้ แบบเน้นประสบการณ์และการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม เพื่อเสริมสร้างความรู้ทางการเมือง เจตคติทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำชุมชนที่เป็นสตรี เพื่อศึกษาผลของการ ใช้กระบวนการอบรมที่พัฒนาขึ้นและเพื่อศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ผู้นำชุมชนที่เป็นสตรี โดยมีวิธีการดำเนินงานดังนี้ กลุ่มตัวอย่างคือผู้นำชุมชนที่เป็นสตรีในอำเภอ สารภี จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 40 คน โดยการสุ่มแบบเจาะจงและสุ่มอย่างง่ายแบ่งเป็นกลุ่ม

ทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 20 คน ทดสอบความรู้ทางการเมือง เจตคติทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง ก่อนการอบรม กลุ่มทดลองอบรมด้วยกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ส่วนกลุ่มควบคุมอบรมโดยใช้วิธีการอบรมของสถาบันทางการเมือง ใช้เวลาอบรม 3 วัน ๆ ละ 6 ชั่วโมง หลังจากนั้นกลุ่มทดลองใช้เวลาปฏิบัติกิจกรรมรับใช้สังคมตามโครงการที่ผู้เข้ารับการอบรมคิดขึ้นเป็นเวลา 15 วัน แล้ววัดความรู้ทางการเมือง เจตคติทางการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมือง หลังการอบรม ผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่ได้รับโปรแกรมมีความรู้ทางด้านการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น โดยการให้การอบรมการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์และการเรียนรู้เพื่อการรับใช้สังคม รวบรวมประสบการณ์เดิมและสร้างประสบการณ์ใหม่ การสะท้อนความคิดเห็น การอภิปราย การประยุกต์ใช้ในการวางแผนการรับใช้สังคม การคิดวิเคราะห์จากประสบการณ์จากการรับใช้สังคมควบคู่กับการสังเกตพฤติกรรมและการสัมภาษณ์ และผลการทดลองใช้พบว่า กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยของคะแนนด้านความรู้สูงกว่าก่อนการอบรม ส่วนค่าเฉลี่ยของคะแนนเจตคติทางการเมืองไม่แตกต่างกัน

ชวาลา เวชยันต์ (2544) ศึกษาการพัฒนาแบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เพื่อส่งเสริมความตระหนักในการรับใช้สังคม ทักษะการแก้ปัญหาและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษา โดยสังเคราะห์แบบการเรียนการสอนกับหลักการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนจังหวัดภาคเหนือตอนบนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ในรายวิชาสังคมศึกษา จำนวน 48 คน และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในรายวิชาภาษาอังกฤษ จำนวน 45 คน สังเกตกรณีศึกษาที่มีพฤติกรรมกรับใช้สังคม จำนวน 7 คน ในระหว่างการทดลองและสัมภาษณ์หลังการทดลอง ใช้เวลาในการทดลอง 12 สัปดาห์ ทำการวัดผลก่อนและหลังเรียน ผลวิจัยสรุปว่า 1) แบบการเรียนการสอนที่ใช้เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 6 ประการ คือ เป้าหมาย หลักการเหตุผล เทคนิคและวิธีการเรียนการสอน บทบาทผู้เรียน บทบาทผู้สอน สื่อวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน และการประเมินผล 2) เทคนิคและวิธีการเรียนการสอน มีองค์ประกอบย่อย รวมเรียกว่า เทคนิคการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม มีองค์ประกอบรอง 4 ประการคือ การเรียนวิชาการ การทำกิจกรรมรับใช้สังคม การไตร่ตรอง การประเมินและแสดงผลงาน 3) กระบวนการบูรณาการแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นในรายวิชาสามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงคือ ช่วงการเตรียมการ ช่วงการทำกิจกรรมรับใช้สังคม ช่วงการสรุป นำเสนอ และประเมินผล โดยทุกช่วงจะมีการดำเนินการเรียนวิชาการและการไตร่ตรองไปพร้อมกัน 4) กรณีศึกษาที่เรียนด้วยแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนเฉลี่ยความตระหนักในการรับใช้สังคม สูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 5) กรณีศึกษาที่เรียน

ด้วยแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนเฉลี่ยทักษะการแก้ปัญหา สูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 6) กรณีศึกษาที่เรียนด้วยแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทั้งรายวิชาสังคมศึกษาและรายวิชาภาษาอังกฤษ สูงกว่ากรณีศึกษาที่เรียนด้วยการเรียนการสอนแบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 7) กรณีศึกษาที่ทำการสังเกตพฤติกรรมมีพัฒนาการพฤติกรรมรับใช้สังคมสูงขึ้นตามลำดับ

พัชรินทร์ เสตะจันทร์ (2550) ศึกษาเรื่องผลของกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมที่มีต่อการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัยของนักศึกษามหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ กรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ กรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2549 ที่มีการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัยน้อย จำนวน 30 คน ซึ่งได้จากการสุ่มอย่างง่ายจากประชากร แล้วสุ่มอย่างง่ายอีกครั้งหนึ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม กลุ่มละ 15 คน กลุ่มทดลองคือกลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถามการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัย สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล คือ การทดสอบค่าที ผลการวิจัยพบว่า

1. นักศึกษามีการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัย ดีขึ้นหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01
2. นักศึกษามีการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัย ดีขึ้นหลังจากไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01
3. นักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม มีการปรับตัวเข้ากับสังคมในมหาวิทยาลัย ดีขึ้นมากกว่านักศึกษาที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01

เวสาลี ชาติสุทธิพันธ์ (2550) ศึกษาเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เชิงบริการเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบสาธารณะของนักศึกษาหลักสูตรบริหารธุรกิจระดับปริญญาบัณฑิต เป็นการวิจัยเชิงปริมาณที่ประกอบด้วย การสำรวจและการสัมภาษณ์ และการวิจัยเชิงทดลอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจ วิเคราะห์การเรียนรู้เชิงบริการ และพัฒนาระบบการเรียนรู้เชิงบริการเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบสาธารณะของนักศึกษาหลักสูตรบริหารธุรกิจระดับปริญญาบัณฑิต โดยเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจจากผู้ดำเนินการธุรกิจของบริษัทที่มีผลการประเมินการกำกับดูแลกิจการดี 100 บริษัทแรก ตามโครงการ Corporate Governance Report of Thai Listed Companies 2005 จำนวน 100 คน และอาจารย์หลักสูตรบริหารธุรกิจบัณฑิต (บธ.บ.) จาก

สถาบันอุดมศึกษา จำนวน 54 คน และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเรียนรู้เชิงบริการเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบสาธารณะจากอาจารย์ที่ปรึกษาของสถาบันอุดมศึกษาที่เป็นสมาชิกของ SIFE Thailand (Student in Free Enterprise) จำนวน 6 คน และอาจารย์ผู้สอน จำนวน 1 คน เพื่อนำมาพัฒนาระบบการเรียนรู้เชิงบริการเพื่อเสริมสร้างความรับผิดชอบสาธารณะ และทดลองใช้กับนักศึกษาชั้นปีที่ 3 ระดับปริญญาบัณฑิต สาขาการประกันชีวิตและการประกันวินาศภัย คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ จำนวน 20 คน มีระยะเวลาในการทดลอง 15 ครั้ง ๆ ละ 3 ชั่วโมง รวมเป็น 45 ชั่วโมง ผลการทดลองพบว่า ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงโดยทำกิจกรรมที่ตรงต่อความต้องการและปัญหาของชุมชน ผ่านการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการความเสี่ยงและประกันภัยแก่ชุมชนที่ร่วมโครงการ ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาพฤติกรรมการเรียนรู้ด้านความรับผิดชอบสาธารณะ ทักษะทางวิชาการ ทักษะทางวิชาชีพ และทักษะในการดำรงชีวิต อีกทั้งผู้สอนได้แนวทางการพัฒนาวิธีการสอนที่บูรณาการหลักสูตรเข้ากับชุมชน สถาบันการศึกษาได้เพิ่มความรับผิดชอบในการช่วยเหลือสังคมซึ่งก่อให้เกิดภาพพจน์ที่ดีและชุมชนได้สร้างความสัมพันธ์อันดีและมีส่วนร่วมสนับสนุนการศึกษา

วิไล วงศ์ศรีเผือก (2553) ศึกษาเรื่องผลของโปรแกรมการเรียนรู้แบบโครงงานที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัดของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมการเรียนรู้แบบโครงงานที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัดของนักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนประถมศึกษาปีที่ 4 ปีการศึกษา 2553 โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จำนวน 37 คน ใช้โปรแกรมการทดลอง 10 สัปดาห์ ๆ ละ 1 ครั้ง เป็นการวิจัยเชิงทดลอง เครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย แผนการจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน แบบวัดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด แบบประเมินคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด และแบบบันทึกคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัด ผลการวิจัยพบว่านักเรียนมีคะแนนค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้เรื่องคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีด้านการประหยัดหลังเข้าร่วมโปรแกรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ถวิไล บุรีกุล และคณะ (2555) ได้วิจัยเพื่อศึกษาความเป็นพลเมืองในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) การจัดทำตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมไทย 2) ศึกษาประเด็นความสำคัญที่แสดงถึงคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองในทัศนะของประชาชนชาวไทย และ 3) ศึกษาการมีอยู่ของความเป็นพลเมืองของประชาชนชาวไทย โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นประชาชนชาวไทยที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปี บริบูรณ์ ขึ้นไป (ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง) ได้จากการสุ่มแบบ

ผสมผสาน (Multi-Stage Sampling) ประกอบด้วยการสุ่มจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และ รายชื่อผู้มีสิทธิเลือกตั้ง จำนวน 1,500 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามเพื่อสัมภาษณ์บุคคล ผลการศึกษา พบว่า คุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่ประชาชนให้ความสำคัญสูงสุด 5 อันดับแรก คือ การทำงานแบบสุจริต การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และการปฏิบัติตามกฎหมาย ในขณะที่คนไทยเองมีคุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองใน 5 อันดับแรก คือ การมีความภูมิใจในการเป็นคนไทย การทำงานแบบสุจริต การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง การเต็มใจที่จะเสียภาษี และการปฏิบัติตามกฎหมาย สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างคุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์กับคุณสมบัตินที่มีอยู่จริงของความเป็นพลเมือง คือ การสามารถวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นทางการเมืองและมีความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง การศึกษานี้ยังทำให้เกิดตัวชี้วัดที่แสดงคุณสมบัตินของการเป็นพลเมืองที่มีอยู่ในสังคมไทย ตาม ทฤษฎีของ Kahne และ Westheimer (2004) สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองในด้านที่ให้ความสำคัญกับวิถีวัฒนธรรม ด้านที่เน้นชุมชน และด้านการเน้นเรื่องอิสรภาพ และความคิดที่ก้าวหน้า

พ.ร.บ. บัญชี (2556) ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนศึกษา เพื่อเสริมสร้าง อัตลักษณ์ของโรงเรียนด้วยกระบวนการวิจัยผสมผสาน: กรณีศึกษาโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนศึกษาเพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ของโรงเรียน ด้วย กระบวนการวิจัยผสมผสาน กรณีศึกษาโรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี กลุ่มตัวอย่างได้จากการเลือกแบบ เจาะจงเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2555 โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี 1 ห้องเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ 1.หลักสูตรโรงเรียนศึกษา “เฉลิมขวัญสตรีศึกษา” 2.แบบวัด คุณลักษณะตามอัตลักษณ์โรงเรียน และ 3.เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนของ การวิจัย ผลการวิจัยพบว่า 1) อัตลักษณ์โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี คือ เป็นเลิศในความรู้ ยึดมั่นเชิดชู ในความดี วิถีชีวิตมีคุณภาพ การพัฒนาหลักสูตรใช้ 5 ขั้นตอน คือ ศึกษาความต้องการของผู้มี ส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน กำหนดผลการเรียนรู้ คัดเลือกจัดลำดับเนื้อหาสาระ คัดเลือกจัดระเบียบ ประสพการณ์การเรียนรู้ และกำหนดสิ่งที่วัดผลและวิธีการประเมิน โดยประยุกต์ใช้ขั้นตอน การจัดการเรียนรู้ 6 ขั้นตอน คือ ชื่นจูงใจให้ใฝ่รู้ มุ่งสู่เนื้อหา นำพาปฏิบัติ เค้นชัดหลักการ ผสานใช้ ชีวิต และก่อกิจให้เป็นนิสัย 2) หลักสูตรโรงเรียนศึกษา “หลักสูตรเฉลิมขวัญสตรีศึกษา” ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 หลักสูตร และส่วนที่ 2 เอกสารประกอบหลักสูตรและเอกสาร ประกอบการเรียน มีคุณภาพและความเหมาะสมที่จะนำไปใช้โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด 3) คุณลักษณะผู้เรียนตามอัตลักษณ์โดยภาพรวมทุกด้านหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญ

ทางสถิติที่ระดับ .01 4) ผลการประเมินหลักสูตรเชิงระบบ พบว่า ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ ของหลักสูตรโดยภาพรวมทุกด้านมีความเหมาะสมในระดับ มากที่สุด มีความคุ้มค่าเหมาะสมที่จะนำไปใช้ มีกระบวนการใช้หลักสูตร การวัดและประเมินผลที่ดี ทำให้ผลการประเมินผลผลิตของหลักสูตรและผลกระทบที่เกิดจากหลักสูตร เป็นที่พึงพอใจของผู้เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องในต่างประเทศ

Albert, H.M. (1996) ได้ศึกษาการวิจัยแบบบรรยายถึงโปรแกรมการรับใช้สังคมในโรงเรียนมัธยมศึกษาในรัฐแคลิฟอร์เนีย เนื่องจากในสังคมปัจจุบัน เด็กวัยรุ่นถูกรุมล้อมด้วยปัญหาต่างๆ มากมาย ทำให้เด็กขาดวินัย เกิดความขัดแย้งทางอารมณ์และการเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมลดลง สิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อสังคมอเมริกาในอนาคต ในการศึกษาการรับใช้สังคมในการแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยใช้โปรแกรมการรับใช้สังคมกับโรงเรียนมัธยมศึกษา 9 โรงเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาโปรแกรมการรับใช้สังคมและศึกษาผลของการใช้โปรแกรมการรับใช้สังคม ผลการศึกษาพบว่าโปรแกรมการรับใช้สังคมทำให้นักเรียนมีสติปัญญาเพิ่มขึ้น มีพัฒนาการทางด้านสังคมและด้านจิตใจเพิ่มขึ้น มีความรู้สึกต่อการรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้น มีเจตคติในทางบวกต่อผู้ใหญ่และผู้อื่นมากขึ้น เสริมสร้างการยอมรับตนเอง มีจริยธรรมดีขึ้นและพัฒนาทักษะในการช่วยให้นักเรียนมีชีวิตอย่างมีความสุข มีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จ วัยรุ่นที่เข้าโครงการการรับใช้สังคมเกิดความตระหนักในความต้องการของสังคมและใช้เวลาในการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนของตน

Lynn, D.M. (1997) ได้ศึกษาอิทธิพลของการรับใช้สังคมต่อเจตคติในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาโดยใช้เวลา 75 ชั่วโมง ให้นักเรียนฝึกทักษะ ความรับผิดชอบในโครงการเพื่อให้เกิดเจตคติในการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยเลือกกลุ่มที่จะเข้ามามีส่วนร่วม โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพคือการสัมภาษณ์และให้นักเรียนเขียนบรรยาย จำนวน 24 คน ผู้วิจัยใช้การสังเกตในการเตรียมตัว พฤติกรรมและการสะท้อนความคิดในกิจกรรมของนักเรียน และสัมภาษณ์นักเรียนที่เรียนสังคมวิทยา ภาษาอังกฤษ และวิทยาศาสตร์ด้วยการเรียนรู้โดยการรับใช้สังคม ผู้วิจัยเสนอแนะว่า นักเรียนได้เรียนรู้โดยการแก้ปัญหาของชุมชนทำให้ไม่เห็นแก่ตัวและมีความรู้สึกที่จะช่วยเหลือผู้อื่น งานวิจัยนี้เสนอแนะอีกว่า รัฐควรให้การศึกษามีเป้าหมายให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบต่อทางการเมือง โดยกระตุ้นให้ทุกคนเข้ามีส่วนร่วมในสถาบันต่างๆ ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองโดยใช้การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์การรับใช้สังคมโดยบูรณาการในหลักสูตรของนักเรียน

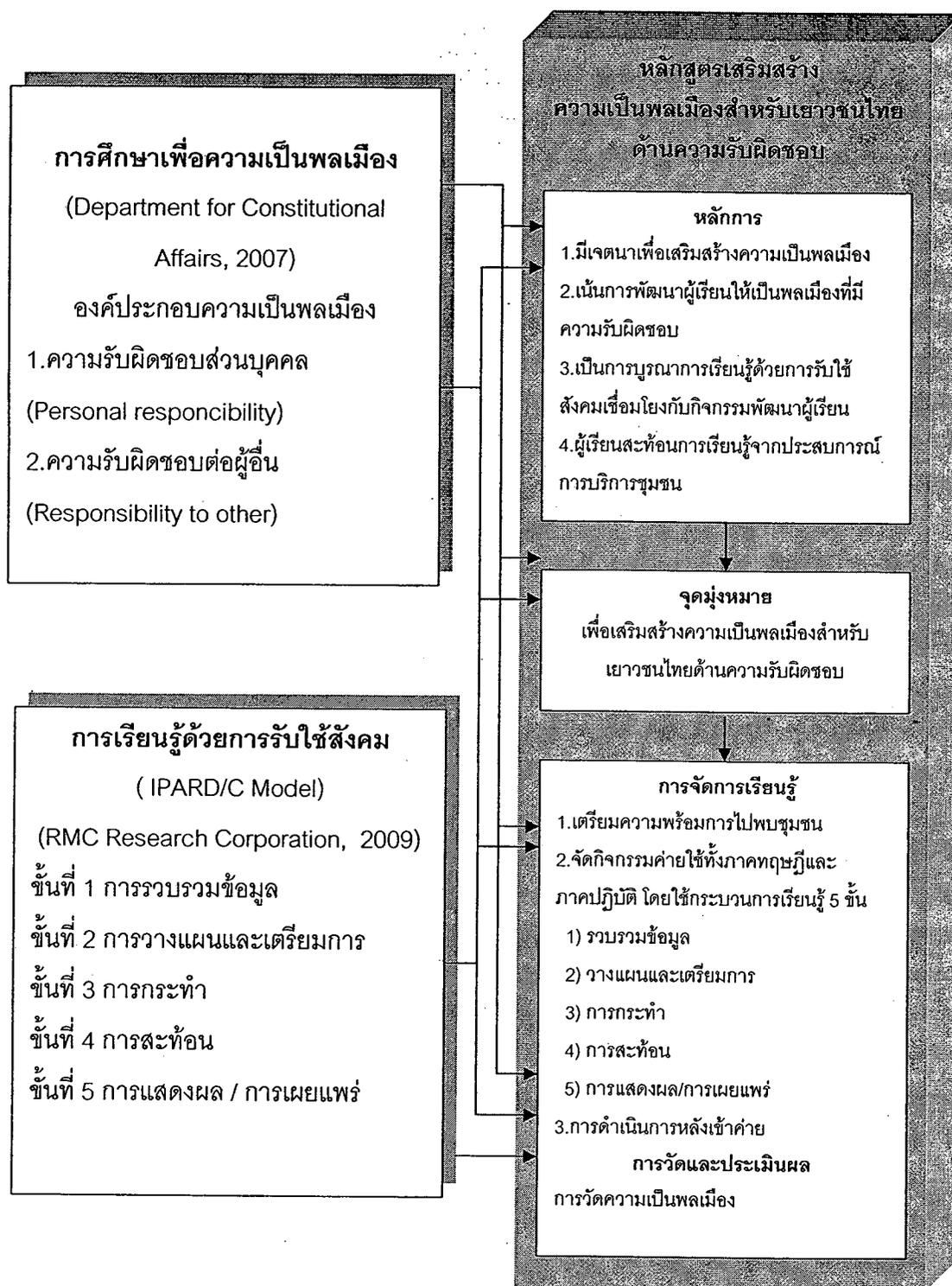
Mauricio (1998) ทำการศึกษานักเรียนตั้งแต่เกรด 9 ถึงเกรด 12 ในโรงเรียนเอกชนหญิง โดยทำการวิจัยเชิงลักษณะ ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความเห็นว่า กิจกรรมการเรียนรู้ด้วย

การรับใช้สังคม มีผลต่อการเรียนรู้ ความเป็นตัวของตัวเองและความเข้าใจต่อความรับผิดชอบต่อสังคม นอกจากนั้นยังทำให้นักเรียนรู้ว่าตนมีทักษะอะไร ได้มีโอกาสพิจารณาค่านิยมและมีโอกาสมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชน และยังมีการพัฒนาความเข้าใจต่อภาวะผู้นำในชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงด้วย

Terry (2000) ได้ทำการศึกษา เรื่อง กรณีศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคมของวัยรุ่นที่มีความสามารถพิเศษกับชุมชน เป็นการศึกษาการรับรู้ของวัยรุ่น จำนวน 28 คน ที่เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการรับใช้สังคม ตั้งแต่ปี 1998-2000 การรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า การร่วมในโครงการการเรียนรู้ ด้วยการรับใช้สังคม ทำให้นักเรียนมีโอกาสเติบโตในด้านสติปัญญา ด้านบุคคล ด้านความริเริ่มและด้านสังคม มีความตระหนักและความรับผิดชอบต่อความเป็นพลเมืองดี

Lion (2004) ศึกษาผลกระทบของโครงการพลเมือง (Project citizen) " We the People " ในด้านทักษะพลเมือง (Civic Skill) และลักษณะนิสัย (Disposition) ของนักเรียนมัธยมศึกษา (Senior High School) ประเทศไต้หวัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประเมินผลกระทบของโครงการพลเมือง (Project citizen) ด้านทักษะพลเมือง (Civic Skill) และลักษณะนิสัย (Disposition) ของนักเรียนมัธยมศึกษา (Senior High School) ประเทศไต้หวัน และเพื่อสำรวจปัจจัยที่สัมพันธ์กันกับประสิทธิผลและความเข้าใจของครูในการใช้เอกสารประกอบของโครงการพลเมือง โดยใช้แบบแผนการวิจัยกึ่งทดลอง (quasi-experimental design) pretest-posttest เปรียบเทียบกลุ่มวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ANCOVA และการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่มีส่วนร่วมในโครงการพลเมือง เกิดผลดีกับนักเรียนอย่างมีนัยสำคัญหลังการเข้าร่วมโครงการทั้งด้านทักษะพลเมือง ความสนใจทางการเมือง และความผูกพัน (commitment) ต่อสิทธิ (rights) และความรับผิดชอบ (responsibilities) ของความเป็นพลเมือง (citizenship) และผลการศึกษาปัจจัยสำคัญที่สัมพันธ์กับผลกระทบของโครงการพลเมืองด้านทักษะพลเมืองและลักษณะนิสัย พบว่ามีความเกี่ยวข้องกับบรรยากาศในชั้นเรียน และการให้ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย นอกจากนี้จากการวิเคราะห์เชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์ครูที่มีส่วนร่วมทุกคน พบว่ามีการตอบสนองเชิงบวกต่อโครงการพลเมืองและแสดงความสนใจในการนำไปใช้ในชั้นเรียนของตนเอง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย